

UNIVERZITET U SARAJEVU
FAKULTET POLITIČKIH NAUKA
ODSJEK: SIGURNOSNE I MIROVNE STUDIJE

UTICAJ RELIGIJE U IZGRADNJI MIRA
U BOSNI I HERCEGOVINI
-Magistarski rad-

Student: Dino Alić

Mentor: prof. dr. Dino Abazović

Broj indexa: 710

Sarajevo, septembar, 2021.god.

ODSJEK: SIGURNOSNE I MIROVNE STUDIJE

UTICAJ RELIGIJE U IZGRADNJI MIRA

U BOSNI I HERCEGOVINI

-Magistarski rad-

Student: Dino Alić

Mentor: prof. dr. Dino Abazović

Broj indexa: 710

Sarajevo, septembar, 2021.god.

SADRŽAJ

UVOD.....	5
I. TEORIJSKO-METODOLOŠKI OKVIR RADA.....	7
1.1. Problem istraživanja	7
1.2. Predmet istraživanja.....	7
1.2.1. Kategorijalno pojmovni sistem	8
1.3. Ciljevi istraživanja	9
1.3.1. Naučni cilj	10
1.3.2. Društveni cilj	10
1.4. Sistem hipoteza	11
1.4.1. Generalna hipoteza	11
1.4.2. Posebne-pojedinačne hipoteze	11
1.5. Način istraživanja.....	12
1.5.1. Osnovne metode istraživanja	12
1.5.2. Opštenaučne metode istraživanja	12
1.6. Naučna i društvena opravdanosti istraživanja	13
1.6.1. Naučna opravdanost istraživanja.....	13
1.6.2. Društvena opravdanost istraživanja.....	13
1.7. Vremensko i prostorno određenje istraživanja.....	13
1.7.1. Vremensko određenje istraživanja	13
1.7.2. Prostorno određenje istraživanja	13
2. POJMOVNO ODREĐENJE FENOMENA RELIGIJE.....	14
2.1 Definisane religije	14
2.1.1. Religija sa aspekta psihologije.....	16
2.1.2. Religija sa aspekta teologije.....	17
2.1.3. Religija sa aspekta filozofije	17
2.1.4. Religija sa aspekta sociologije	18
3. POJMOVNO ODREĐENJE PRAŠTANJA, POMIRENJA I MIRA	21
3.1. Praštanje.....	21
3.2. Mir	22
3.3. Pomirenje	23
4. MIR I PRAŠTANJE U SVETIM KNJIGAMA.....	26

4.1 Stari zavjet i mir	26
4.2. Novi zavjet i mir	27
4.3. Kur'an i mir	29
4.4. Praštanje u Kur'anu i Bibliji	30
5. DJELOVANJE RELIGIJE U BOSANSKOHERCEGOVAČKOM DRUŠTVU	32
5.1. Religija i nacija	33
5.2. Religija i politika	37
5.3. Vjernici ili religiozni	43
5.4. Vjerske zajednice u BiH	49
5.5. Dijalog i međureligijski dijalog	56
5.6. Mediji i religija	61
5.7. Religija i obrazovanje	65
ZAKLJUČAK	70
LITERATURA	72
POPIS SLIKA	79
BIOGRAFIJA	80

UVOD

Čovječanstvo se danas nalazi na rubu propasti i sve više se javlja potreba za mirom i nenasiljem. Krajnje vrijeme je da se mir postavi za cilj kojem će težiti svi, bez obzira na svoja vjerska ili ideološka uvjerenja. U suštini svih religija se nalazi potreba za mirom i nenasiljem, što je i želja svakog savremenog društva. Religija predstavlja važan aspekt društva i vjerska ubjeđenja često utiču na njegovu politiku, ekonomiju i kulturu.

Danas, kao nikada ranije, neophodno je saznanje da nijedna religija ne zagovara nasilje i netrpeljivost pa se stoga neminovno se nameće pravilno razumijevanje svoje religije kao i poznavanje drugih religija. Nijedna religija ne propagira nasilje, naprotiv, u srži duhovnosti svake religije je dobročinstvo i mir. Nijedna se religija ne može pravilno shvatiti bez pravog poznavanja njezinih svetih spisa na njihovom izvornom jeziku. Izdvajanje tradicionalnih predanja, psalmi i ajeta tekstualnog konteksta ili iz vremenskog konteksta u kome su nastali često dovodi do pogrešne interpretacije i mogućnosti manipulacije.

Biti pripadnik određene religije ne znači isto što i biti istinski vjernik. Izučavanje religija, mogu pomoći boljem uzajamnom razumijevanju ljudi, kako na interpersonalnoj, tako i na interreligijskoj ravni.

Nameće se potreba uspostavljanja međureligijskog dijaloga koji će biti eksponiran u svim medijima kako bi natjerali ljudski um da počne razmišljati u pravcu koji je jedino ispravan put, a to je mir, blagostanje, pravda, sreća za sve, što je i suština duhovnosti svake religije.

Protekao je dug period od 26 godina nakon završetka rata u BiH a njegove posljedice nas još uvijek prate kao sjena. Pomirenje, izgradnja povjerenja i mira još uvijek su najvažniji društveni ciljevi. Pomirenje ima veliku ulogu u politici izgradnje mira, međutim, svakodnevno svjedočimo da stvarnog, istinskog pomirenja među našim narodima još uvijek nema.

Na koji način možemo doprinijeti pomirenju naroda i izgradnji mira u našoj državi? Da li se dovoljno zalažemo kako bi došlo do pomirenja i blagostanja? Zašto i nakon 26 godina nemamo međusobnog povjerenja? Zašto smo etnički podijeljeni i ne želimo razumjeti drugu stranu? Zašto smatramo pripadnike druge religije manje vrijednim ili ih čak doživljavamo kao neprijatelje? Koliko mladi naraštaji imaju razumijevanja za pripadnike drugih i drugačijih? Oni nisu direktni sudionici proteklog rata, u sebi nose ono što su drugi usadili u

njih. Ko su ti drugi? Roditelji, mediji, obrazovni sistem, vjerski i politički lideri ....? Ako su narodi u BiH podijeljeni po religijskoj osnovi i ako postoji međusobno nepovjerenje na osnovu vjerskih razlika a u srži svake religije mir i dobročinstvo, nameće se pitanje „Gdje je problem? Mnogo je pitanja bez odgovora, problema bez rješenja. Koliko poznajemo svoju religiju? Šta znamo o drugim religijama? Rad će ponuditi odgovore i moguća rješenja nagomilanih problema.

U fokusu predmeta rada je uticaj religije u izgradnji mira u BiH u periodu od završetka rata u Bosni i Hercegovini pa do danas. Strukturu rada čine četiri cjeline:

- Pojmovno određenje fenomena religije,
- Pojmovno određenje praštanja, pomirenja i mira,
- Mir i praštanje u svetim knjigama,
- Djelovanje religije u bosanskohercegovačkom društvu.

Na kraju rada, u okviru zaključnih razmatranja, ćemo potvrditi ili opovrgnuti postavljene hipoteze.

I. TEORIJSKO-METODOLOŠKI OKVIR RADA

1.1. Problem istraživanja

U Bosni i Hercegovini, državi u kojoj je rat završen prije dvadeset i šest godina, ljudi žive zajedno a odvojeno, do pomirenja naroda nije došlo, nepovjerenje između različitih religija i etnija u svakodnevnom je porastu, netrpeljivost jednih prema drugima ne samo da nije nestala, nego je porasla. Živimo u miru u kome lebdi rat. Država je nefunkcionalna, političke elite nude različito rješenje problema: u odvajanju RS, u ukidanju RS, u stvaranju novog entiteta, dok većina mladih rješenje vidi u trajnom odlasku iz države. Teško da postoji jedno rješenje koje bi odgovaralo svima. Konsenzusa o važnim državnim pitanjima nema. Stiče se dojam da se neposredno nakon završetka rata isticala i promovisala važnost pomirenja i izgradnje istinskog mira, međutim, kako vrijeme odmiče glasovi se stišavaju a zagovarači građanske države i pomirenja naroda u njoj postaju izdajice svog naroda.

Obzirom na etničku i religijsku podjeljenost društva i sve nedaće koje proizilaze iz toga, postavlja se pitanje kako i zašto religija dijeli ljude, da li religija od vjernika traži da se prema pripadnicima drugih religija ophode humano ili suprotno od toga? Može li religija pomoći da se oprostimo učinjeno zlo? Može li religija ponuditi put pomirenja i mira? Mogu li se naši različiti putevi ukrstiti u jedan nam zajednički?

1.2. Predmet istraživanja

Predmet istraživanja je uticaj religije u izgradnji mira u BiH.

Svjedoci smo da je religija danas prisutna u skoro svim sferama našeg društva. Da bi saznali kakav i koliki uticaj religija ima u izgradnji mira neophodno ispitati i analizirati njeno djelovanje na društvenim poljima tamo gdje je prisutna.

Religija kao kompleksan fenomen zahtijeva ozbiljan pristup njenom proučavanju zato se na početku rada sadržaj predmeta istraživanja odnosi na definisanje i pojmovno određivanje religije sa aspekta različitih naučnih disciplina kao i na njen uticaj kako na pojedinca tako i na društvo. Predmetom istraživanja dalje postaje pojmovno određenje praštanja, pomirenja i

mira. Pošto je neophodno ustanoviti kako religija utiče na praštanje, pomirenje i mir , istražuju se svete knjige islama, pravoslavlja, katoličanstva i judaizma s fokusom na pomenuto. Nakon spoznaje odnosa različitih religija prema praštanju, pomirenju i miru istraživanje se nastavlja na prisustvo i djelovanje religije u bosanskohercegovačokm društvu počeviši od nacionalizacije religije do njene politizacije koja je predmet proučavanja uputila na istraživanje kvantiteta i kvaliteta religioznosti naših građana. S druge strane faktori koji utiču na kakvoću religije građana, tj. njeno pravilno razumijevanje i življenje u skladu s onim što ih religija uči, kao što su vjerske zajednice, mediji i obrazovni sistem su također neizostavni u ovom istraživanju. Ovdje se prvenstveno misli na podučavanje o mirovnom potencijalu svake religije te načinu njegovog promovisanja posredstvom medija. Prisutnost i kvalitet dijaloga kao demokratskog puta i sredstva da se ljudi dogovore o nečemu, posebno dijaloga između religija, ima važnu ulogu u izgradnji mira stoga su također uvršteni u predmet istraživanja rada.

1.2.1. Kategorijalno pojmovni sistem

- Religija u najužem smislu predstavlja „vjerovanje u natprirodno izraženo kroz religijske obrede i simbole o kojima se brinu religijske organizacije i religijsko vođstvo.“¹

- Pozitivni mir predstavlja stanje društva u kome vladaju harmonija i suradnja u kojima postoji društvena pravda i jednakost za sve.²

- Negativni mir podrazumijeva stanje u kome nema fizičkog nasilja odnosno nepostojanje rata.³

- Mir je „prema religijskim shvaćanjima skladno ostvarenje religijskih, etičkih i društvenih ciljeva, tj. duševni spokoj, društveni i politički red utemeljen na istinitosti, pravednosti, solidarnosti i slobodi.“⁴

---

¹ Cvitković, Ivan, Religije u BiH, Tuzla,1981., str.3.

² Galtung, Johan, Peace by peaceful means: Peace and conflict, development and civilization, International Peace Research Institute Oslo, 1996.,str.54.

³ Isto.

⁴ Rebić, Adalbert, Opći religijski leksikon, Zagreb, 2002., str.583.

- Pomirenje „etimologija reči pomirenje ukazuje da se radi o ponovnom mirenju, odnosno ponovnom upostavljanju miroljubivih odnosa, nakon što su oni bili poremećeni, svađom, nesporazumima, uvredama, povredama i drugim negativnim stvarima.“⁵

- Identitet je „istovjetnost sa samim sobom; ukupnost činjenica koje slute da se jedna osoba razlikuje od bilo koje druge; osjećaj pripadnosti nekoj grupi, religijskoj zajednici, naciji.“⁶

- Narod je „zajednica ljudi koja povijesno prethodi oblikovanju nacije, članovi koje su svjesni svojega zajedništva i u tom smislu povezani osjećajem međusobne pripadnosti i privrženosti. Za takvu je zajednicu svojstven zajednički teritorij, s kojim se njezini pripadnici u potpunosti poistovjećuju, te određeno jezično zajedništvo, tradicijska kultura, vrijednote, težnje, ambicije i sl.“⁷

- Etnička grupa „pod etničkom grupom podrazumijevamo ljude sa zajedničkom kulturnom tradicijom (u najširem smislu) i osjećanjem zajedništva i bliskosti koja se identifikuje sa svojom grupom i koja postoji kao subgroupa u većem društvu.“⁸

- Nacija je „najviša etničko-društvena grupa koja je izgrađena, organizirana i pravno normirana zajednica, nastala iz preobrazbe naroda u takvu globalnu društvenu i etničku grupu, koja na višoj razini ujedinjava svoje povijesne, političke, ekonomske, kulturne interese.“⁹

1.3. Ciljevi istraživanja

Cilj istraživanja rada utvrditi da li religija može doprinijeti pomirenju naroda u BiH, odnosno koliko, i da li njeno dosadašnje i trenutno djelovanje doprinijelo i doprinosi izgradnji stvarnog mira u našoj državi.

---

⁵ Petrović, Nebojša, Psihološke osnove pomirenja između Srba, Hrvata i Bošnjaka, Beograd, 2004., str.4.

⁶ Cvitković, Ivan, 2011., „Religija i identitet“, Diskursi :društvo, religija, kultura, No.1,11-26.

⁷ <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=42981>, datum pristupa: 11.02.2021. god.

⁸ Puhalo, Srđan, Kako opažamo druge etničke grupe i njihove članove (Socijalna percepcija i etnička pripadnost kod srednjoškolaca u Bosni i Hercegovini), Friedrich-Ebert-Stiftun, Sarajevo, 2013., str.46.

⁹ Cvrk, Mirsad, 2010., „Uloga vjere i nacije u formiranju moderne bosanske države“, Znakovi vremena, Sarajevo, Vol. 13, No. 47., str.130-139, str. 134.

1.3.1. Naučni cilj

Predmet istraživanja upućuje nas na sljedeće naučne ciljeve istraživanja: naučna deskripcija, naučna eksplikacija i naučna prognoza.

- „Deskripcija (opis) je nužan, a ne samo početni nivo naučnog saznanja i prožima sve ostale nivoe.“¹⁰Naučnu deskripciju ćemo prvenstveno koristiti prilikom određenja i definisanja religije od strane različitih naučnih disciplina, razmatranja i određenja pojmova: praštanja, pomirenja i mira a zatim saznati šta kakav stav o njima imaju svete knjige islama, pravoslavlja, katoličanstva i judaizma. Koristit ćemo je i za razmatranje pojava nacionalizacije religije i politizacije religije.

- Naučnom eksplikacijom se postiže „naučno saznanje o uzročno-posljedičnim odnosima, društvenim zakonima i naučnim objašnjenjima.“¹¹Naučnom eksplikacijom ćemo utvrditi način djelovanja religije u bosanskohercegovačkom društvu, doći do spoznaje o odnosu djelovanje religije - pomirenje naroda i izgranja mira u BiH. Obznanit ćemo ćemo moguća rješenja da bi ovaj odnos imao pozitivan karakter i ishod.

- Naučna prognozom se nastoji ukazati na mirovni potencijal religije koji je neophodno iskoristiti kako bi se pomoglo pomirenju naših naroda i usmjerio njihov pogled u mirnu, zajedničku i prosperitetnu budućnost. Cilj je i ukazati da zloupotreba i nedovoljno znanje o religiji vodi ka daljoj podjeljenosti, nepovjerenju, netoleranciji, nerazumijevanju, mržnji drugih i drugačijih te narušavanju krhkog mira u kojem živimo.

1.3.2.Društveni cilj

Društveni cilj ovog istraživanja sastoji se u kvalitetnom i naučno zasnovanom informisanju bosanskohercegovačkog društva o načinu djelovanju religije u njemu i njenom uticaju u izgradnji mira. Rad će pokazati da nijedna religija ne opravdava činjenje zla i da svaka religija upućuje ljude na činjenje dobra. Cilj je i potaknuti ljude da uče o svojoj i tuđoj religiji iz svetih spisa kako bi iz društva religioznih prerasli u društvo vjernika koji će voditi

---

¹⁰ Termiz, Dževad, Metodologija društvenih nauka, NIK „Grafit“, Lukavac, 2009., str. 220.

¹¹ Termiz, Dževad, Metodologija društvenih nauka, NIK „Grafit“, Lukavac. 2009., str.222.

međureligijske dijaloge i učiti buduće naraštaje da razmišljaju, istražuju i da kritički prosuđuju o onome što im se svakodnevno prezentuje.

1.4. Sistem hipoteza

1.4.1. Generalna hipoteza

Religija može dati svoj doprinos u izgradnji mira u BiH ako bi se o njoj učilo sa njenih izvora, svetih knjiga, ako bi oni čija je zadaća podučavaje religiji i mediji radili na isticanju mirovnog potencijala religija, jednom riječju ako bi smo bili društvo istinskih vjernika. Suprotno ovome, površno i pogrešno shvatanje i poimanje religije, njena namjerna ili nenamjerna zloupotreba doprinosi nepomirenju naroda, produbljivanju jaza, nepovjerenja i narušavanju mira.

Generalna hipoteza je da religijski mirovni potencijal nije iskorišten i da religija kao takva nedovoljno doprinosi izgradnji mira u BiH.

1.4.2. Posebne-pojedinačne hipoteze

- U našem društvu religija se zloupotrebljavala i još uvijek je zloupotrebljavaju.
- Vjerski lideri i vjerske zajednice nisu i ne promovišu mirovni potencijal religija u dovoljnoj mjeri.
- Mediji nisu zainteresovani za promociju međureligijskog dijaloga i pozitivnih priča.
- Obrazovni sistem ne zahtijeva obavezno izučavanje različitih religija.
- Građani nemaju dovoljno znanja o religijama.
- Društvo smo religioznih, ali ne i vjernika

1.5. Način istraživanja

1.5.1. Osnovne metode istraživanja

- Analiza sadržaja - u istraživanju koristit ćemo analizu sadržaja knjiga, naučnih radova, dokumenata, časopisa da bismo identifikovali problem istraživanja i spoznali suštinu predmeta istraživanja.

- Sinteza - će integrisati ranija i nova saznanja u jednu cjelinu.

1.5.2. Opštenaučne metode istraživanja

- Hipotetičko-deduktivna metoda - ova metoda se primjenjuje jer se njen „predmet odnosi na društvenu stvarnost i jer ona počiva na selektivnom i provjeravanom, potvrđenom društvenom iskustvu u raznim vremenima, na raznim mjestima i od mnoštva subjekata“¹², ona će nam poslužiti da provjerimo postavljene hipoteze.

- Analitičko-deduktivna metoda - će nam poslužiti da otkrijemo „idealizovane zakone i unutrašnje uzroke koji se mogu i moraju provjeriti u praksi“.¹³

- Komparativna metoda – će nam pomoći da kompariramo određene društvene pojave međusobno, ali samo one pojave koje imaju određene “istosti, sličnosti ili različitosti”.¹⁴ Ovom metodom ćemo prvenstveno upoređivati rezultate različitih istraživanja provedenih u BiH.

---

¹²Termiz, Dževad, Metodologija društvenih nauka, NIK „Grafit“, Lukavac. 2009., str. 218.

¹³ Isto, str.116.

¹⁴ Isto, str.117.

1.6. Naučna i društvena opravdanosti istraživanja

1.6.1. Naučna opravdanost istraživanja

Svijet današnjice stalno je izložen ratovima i stradanjima. Nerijetko su suprotstavljene strane pripadnici različitih religija što religiju dovodi u konekst s ratovima. Naučna opravdanost istraživanja ovog rada se ogleda u spoznaji i poentiranju zajedničke jezgre religija koja predstavlja mirovni potencijal koji se mora usmjeriti ka izgradnji svjetskog mira.

1.6.2. Društvena opravdanost istraživanja

Rad je od izuzetnog društvenog značaja, kako za bosanskohercegovačke građane i njihove političke i vjerske lidere tako i za sociologe religije i ostale koji se bave društvenim istraživanjima. Obzirom na to da rad ukazuje na probleme u društvu, nude se određena rješenja i daju se smjernice za neophodna daljnja istraživanja. Rezultati istraživanja mogu doprinijeti poboljšanju društvenih odnosa u BiH ukazujući na potrebu poduzimanja određenih mjera i aktivnosti što može imati veliki značaju u pomirenju naroda i izgradnji pozitivnog mira kojem svi težimo.

1.7. Vremensko i prostorno određenje istraživanja

1.7.1. Vremensko određenje istraživanja

Vremenski period istraživanja se odnosi na period od završetka rata u BiH do danas, od 1995 do 2021.godine.

1.7.2. Prostorno određenje istraživanja

Prostorno određenje istraživanja obuhvata teritoriju Bosne i Hercegovine.

2. POJMOVNO ODREĐENJE FENOMENA RELIGIJE

2.1 Definisane religije

Nastanak religije se vezuje za postojanje prvih ljudskih zajednica koja se javlja kao posljedica čovjekove spoznaje nemogućnosti ličnog uticaja na postojanje prirodnih pojava, događaja i smrti. Tako se javlja ideja postojanja nadnaravnoga.

Religija kao fenomen koji je prirodan čovjeku i koji čini samu bit ljudskog bića je veoma kompleksna da bi imala jednu univerzalnu definiciju. Etimologija riječi religija potiče od latinske riječi „religare“ što znači povezati, privezati i riječi religio (poštivanje, izražavanje bogova). Na osnovu etimološkog značenja može se zaključiti da religija predstavlja povezanost s nečim, obično je to povezanost čovjeka s Bogom. Međutim, ovakvo poimanje religije moglo bi se odnositi na politeističke (vjerovanje u postojanje više bogova) i monoteističke religije (vjerovanje u postojanje jednog boga). Ne smijemo zanemariti postojanje animističkih (totemizam, animizam, fetišizam, šamanizam) i panteističkih religija (budizam, daoizam, brahmanizam) čija suština nije povezanost s Bogom, suština svetosti se nalazi u bićima, stvarima i pojavama (animističke), dok panteističke religije prihvataju postojanje svetosti u svemu što nas okružuje. Posmatrajući etimologiju riječi religije i uzimajući u obzir gore navedene vrste religija, moglo bi se reći da je religija u svojoj osnovi povezanost čovjeka sa svetim, božanskim, nadnaravnim. Religije se mogu podijeliti na prirodne (nastojanje čovjeka da pronađe božansko nadnaravno u prirodi) i narodne (Bog šalje putem glasnika objavu ljudima u kojoj ih poziva, upućuje i od njih zahtijeva određeni oblik ponašanja i djelovanja).

„Tako religija povezuje Boga i čovjeka, na određeni način i sljedbenike iste religije, ali još uvijek nikako pripadnike različitih religija međusobno.“¹⁵

Mnogi autori različitih naučnih disciplina ističu da je pojmovo određenje religije veoma kompleksno jer je religija složena socio-psihološka pojava.

„Ne postoji jedna opšteprihvaćena definicija u stručnim radovima koja određuje šta je to religija, pa tako i samo odedivanje pojma religija može biti izvor brojnih kontraverzi. Kod jedne grupe autora prednost se daje u vjerovanju nadnaravno, vrhunaravno, tanscendentno

---

¹⁵ Cvitković, Ivan, Sociološki pogledi na religiju i naciju, DES, Sarajevo, 2005., str.10.

(dakle vjerovanje u esenciju izvan čovjeka i prirode koja nije ovozemaljska), najčešće određeno imenicom Bog(ovi). Drugi autori prednost daju ritualima i obredima, učenjima, zajednici. Danas se uglavnom smatra da su sljedeći elementi za određenje pojma religija: a)vjerovanje u nadnaravno, vrhunaravno i b)vjerovanje u sveto izraženo kroz: religijske običaje i simbole.“¹⁶

„O religiji obično govorimo onda kada je kod ljudi prisutno vjerovanje u postojanje natprirodnog ili neprirodnog bića, bez obzira na to kakve atribute imalo to natprirodno biće. To bi se, na određen način, moglo uzeti i kao minimum za definiciju religije u našim uslovima. Svaka religija ima razrađen sistem vjerovanja i obreda. Vjernik vjeruje da postoji natprirodno, a modeli ponašanja prema tom natprirodnom određeni su obredima. Religije imaju i svoje simbole. Na primjer, Davidov znak - simbol u zidovskoj religiji, križ - simbol kršćanstva, polumjesec islama i sl. Da bi se religijsko učenje unapređivalo, širilo, sistematiziralo, religijske zajednice imaju svoje religijsko vodstvo, vjerske službenike. To podrazumijeva da postoji i religijska organizacija - institucionalni vid postojanja date religije. Dakle, religiju možemo odrediti kao vjerovanje u natprirodno izraženo kroz religijske obrede i simbole o kojima se brinu religijske organizacije i religijsko vodstvo.“¹⁷

Religija koja danas broji najviše pristalica je je hrišćanstvo čiji broj je 2,2milijarde, broj pristalica islama je 1,6 milijardi, dok je na trećem mjestu hinduizam čiji broj pristalica iznosi 1 milijarda.

Slika br.1,Vrste i raprostanjenost religija u svijetu.¹⁸

¹⁶ Abazović, Dino, 2009.,“Religija-država-društvo“,u Monoteističko troglasje- uvod u judaizam, kršćanstvo i islam,ur. Spahić, Š.,Zilka, Abazović, D.,Rabic, Sarajevo, str.127-138.

¹⁷ Cvitković ,Ivan, Religije u BiH, IGTRU Univerzal Tuzla, 1981., str.3.

¹⁸ Vrste i raprostanjenost religija u svijetu, izvor: https://www.religija.me/?page_id=7563 , datum pristupa: 15.6.2020.god.

Obzirom na brojnost, raznovrsnost i kompleksnost religija, nameće se nužnost njihovog definisanja i razumijevanja kroz prizmu različitih nauka kao što su psihologija, teologija, filozofija, socijologija i dr.

2.1.1. Religija sa aspekta psihologije

Predmet proučavanja psihologije je duševno stanje ili čovjekov duševni život. Tako ovu nauku zanima uticaj religije na duševni aspekt ljudi, tj. na njihovo religiozno razmišljanje, osjećanje i ponašanje.

„Psihologija religije proučava religiozne doživljajne procese koji se temelje na religioznoj svijesti pojedinca. Ona istražuje naše subjektivno religiozno proživljavanje ili općenito našu religioznost samo kao iskustvene činjenice.“¹⁹

Sigmund Freud, osnivač psihoanalize je religiju u različitim vremenskim periodima različito definisao. Smatrajući da društvo i kultura nameću norme ponašanja pojedinca, zabranjujući mnoge stvari koje su u ljudskoj prirodi, stvarajući tako teško podnošljiv život za čovjeka. U potrazi za utjehom i željom za ljepšim svijetom rađa se religija za koju autor tvrdi da je samo iluzija. On dodaje da iluzija nije isto što i zabluda ali je ipak želja, što ne mora nužno značiti neistina. Smatrao da su religijski rituali jedna vrsta opsesivnih radnji. „Bogovi imaju zadatak da odagnaju strahove prirode, da pomire čovjeka sa okrutnošću sudbine, osobito onom koja se pokazuje u smrti, i da pruže naknadu za patnju i odricanja koja su ljudima nametnuta zajedničkim kulturnim životom.“²⁰

James, američki filozof i psiholog, religijom je smatrao osjećaje, postupke i doživljaje pojedinca kada su sami a istovremeno su u odnosu sa nadnaravnim, božanskim. Polazeći od ljudskih iskustava, govori da za stvari koje ne vidimo i za koje ne postoji dokaz moramo imati više razumijevanja jer one pomažu da se živi bolji i ispunjeniji život. Smatrao je religiju subjektivnim iskustvom jer svaki pojedinac doživljava religiju na svoj jedinstven način.²¹

---

¹⁹ Oslić, Josip, 1996. „Psihologija religije u djelu Vilima Keilbacha“, Bogoslovska smotra, Vol.66, No.1, str.13-36., str.36.

²⁰ Freud, Sigmund, Budućnost jedne iluzije i drugi spisi, Naprijed, Zagreb, 1986., str. 327.

²¹ James, William, 2012., Bradley, Matthew (ed.). The Varieties of Religious Experience, Oxford University Press

Religija ima značajnu ulogu u duševnom ljudskom životu dajući mu smisao ličnog postojanja a samim tim djeluje na način njegovog osjećanja, razmišljanja i djelovanja. Kada je u pitanju promatranje religije sa psihološkog aspekta neki autori smatraju da o religiji sa psihološkog aspekta tj. iskustvenog , mogu govoriti samo oni koji su je zaista doživjeli. U ovom smislu se pojavljuje pojam „osvjedočeni vjernik“ kao osoba koja kroz svoja iskustva doživjela istinitost religije.

2.1.2. Religija sa aspekta teologije

Za teologiju se može reći da je nauka o Bogu ili bogovima koja proučava sadržaj vjere kao i njeno razumijevanje. Osim sazajne sfere koja se odnosi na vjerovanje u istinitost objave ona se bavi smisljenošću vjere u ljudskom životu.

„Teologija je shvaćena kao normativna znanost koja istražuje izvore, učenje, vjersku praksu i institucije određene religije, dakako sa stajališta te iste religije. Teologija se trudi eleborirati i razvijati teorije s obzirom na dogmatsku cjelinu koju štiju različite vjere odnosno vjernici.“²²

2.1.3. Religija sa aspekta filozofije

Filozofija je nauka koja se, pored ostalog, bavi pitanjima postojanja i svrhe svijeta. Za nju je suštinsko pitanje čovjekovo nastojanje da ispituje i traži odgovore o svemu, religija je zanima u smislu koliko je čovjek u mogućnosti spoznati srž svog bitisanja. Neki autori se slažu da tamo gdje prestaje filozofija nastaje religija, tj. kada filozofija ne može ponuditi odgovore možemo ih potražiti u religiji.

„Filozofija religije proučava religiozan fenomen s gledišta koliko je, naime, čovjek u stanju snagom razuma doći do asolutnog bića. Bog je stvorio čovjeka i sve što postoji te njegovu narav u kojoj čovjek, na temelju razuma i volje otkriva svrhu vlastita života.“²³

---

²² Jukić, Jakov, 1978., „Teološki pristup religiji“, Crkva u svijetu, Vol. 13, No. 2, 1978. str. 102- 115.

²³ Oslić, Josip, 1996., „Psihologija religije u djelu Vilima Keilbacha“, Bogoslovska smotra, Vol.66, No.1, str.13-36., str.15.

Njemački filozof i predstavnih njemačkog ideologizma Georg Wilhelm Friedrich Hegel čija su filozofska shvatanja imala veliki uticaj na pisce iz različitih oblasti je posvetio je većinu svog života proučavajući fenomen religije. U svojim Predavanjima o filozofiji religije prvu formu religije naziva čarobnjaštvom: „Sasvim prva forma religije, za koju imamo ime čarobnjaštvo, jest to da je ono duhovna moć nad prirodom; ali to duhovno još nije kao duh, još nije u svojoj općenitosti nego je samo pojedinačna, slučajna, empirijska samosvijest čovjeka koji zna da je u svojoj samosvijesti (iako je ona samo puka žudnja) više nego priroda – koji zna da je samosvijest moć nad prirodom.“²⁴

„Religija je je jedinstvo duhovnoga i prirodnoga i bog je ovdje shvaćen u tom još prirodnom jedinstvu. Čovjek je u svojoj neposrednosti samo osjetilno, prirodno znanje i prirodno htijenje. Ukoliko je u tome moment religije, a moment uzdizanja još je zatvoren u prirodnost, utoliko je tu nešto što ipak treba biti nešto više nego samo neposredno.“²⁵

2.1.4. Religija sa aspekta sociologije

Sociologija koja se kao nauka bavi proučavanjem društva i pojava u njemu, proučava odnos društva prema pojavama i obrnuto, zainteresovana je za religiju kao društvenu pojavu i način na koji ona utiče na društvo, djelovanje i ponašanje pojedinca u društvu. Religija kao društveni fenomen može imati veliki uticaj na mnoge društvene aspekte i kao takva se može reći da predstavlja jedan od bitnih faktora društva. S obzirom da nas zanima kako religija utiče na izgradnju mira našeg društva, od velikog značaja je promotriti mišljenja sociologa o definisanju pojma religije.

Dr. Ivan Cvitković, jedan od najznačajnijih sociologa religije na našim prostorima, smatra da sociologija posmatra religiju kao grupni fenomen jer se oko religijskih ideja uvijek formiraju grupe. Kao i većina autora, smatra na ne postoji opštevažeća i bezvremenska definicija religije. Naglašava da su za određivanje religije bitni sljedeći elementi: vjerovanje u nadnaravno /vrhunaravno, postojanje svetoga, vjerovanja običaja i obreda, simbola, religijskih zajednica i vođa.²⁶

---

²⁴ Georg Wilhelm Friedrich Hegel, Predavanja o filozofiji religije, Naklada breza, Zagreb, 2009., str. 220.

²⁵ Isto, str. 203.

²⁶ Cvitković, Ivan, Sociološki pogledi na religiju i naciju, DES, Sarajevo, 2005., str.10-20.

„Religiju bi smo sociologijski mogli odrediti kao vjerovanje u Nadnaravno i sveto izraženo religijskim občajima, obredima i simbolima o kojima se skrbe religijske organizacije i religijsko vodstvo, i koje sljedbenike date religije opskrbljuju ćudorednim definicijama.“²⁷

„Religijom se može smatrati svako vjerovanje u apsolutnu i mističnu moć, od koje ćovek zavisi, i koja kontroliše njegov život i smrt, ali na koju može uticati, ako se ponaša na određene načine; svoja iskustva sa tom moći može da izražava na kognitivan, emocionalan i mističan način, to jest u obliku ućenja, obreda, zajednice vjernika ili harizmatske lićnosti; sticanje i izražavanje iskustva sa tom moći ima za njega određeno znaćenje, a za zajednicu određen znaćaj, jer bi bez toga njegov život i život zajednice izgledao sasvim drugaćiji.“²⁸

„Sociologija smatra i onda povijesno utvrćuje da su jedino religiozni osjećaji u najvećoj mjeri ćimbenici stvaranja i jaćanja identiteta i integracije društva, pa bi se bez njih svako zajedništvo brzo razgradilo i posve nestalo. Zahvaljujući religiji, društvo dobro funkcioniira, jer ona najučinkovitije od svih drugih ideja i djelovanja sjedinjuje, skuplja, utvrćuje i usko povezuje ljude u neko zajedništvo.“

„Religija snaći prvotne osjećaje kolektiviteta, solidarnosti, jedinstva i trajanja skupine, plemena i naroda. Ona, dapaće, jamći za svaku društvenu koheziju i integriranje pojedinca u kolektivitet. Stoga, na posljjetku, takva izrićita i nezamjenjiva društvena uloga religije u predmodernim sustavima.“²⁹

„Religija je u različitim i raznorodnim društveno-povijesnim okolnostima imala prepoznatljivu ulogu kao žarišna sila što se tiće osobnog života, nadnaravnih iskustava, kulturnog identiteta i religijsko-politićke kreativnosti. Ona je imala ambivalentnu ulogu, integrativnog ćimbenika u društvu, gdje je pridonosila izgradnji ćovječanstva i društva, suživotu i tolerancij i, ali nerijetko i dezintegrirala društvo jer su se u njezino ime vodili ratovi, ogranićavala sloboda, uništavale druge religije i kulture.“³⁰

---

²⁷ Isto, str.20.

²⁸ Šušnjić, Āuro, Religija I: pojam, struktura, funkcije, Āigoja štampa, 1998.,str.50.

²⁹Jukić,Jakov,Religijske integracije i uloga pomirenja, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Zagreb, 1999.,str.60.

³⁰Nimac, Dragan, Nimac, Ā., Jasna, 2014., „Religija kao socijalni kapital u kontekstu sigurnosne politike suvremenoga europskog društva“, Bogoslovska smotra,Vol. 84, No. 1.,str.111-136., str.112.

„ Za sociologiju religije nije važno pitanje o istinitosti onoga što ljudi vjeruju, nego je važno ono što ljudi smatraju stvarnim, i u kojoj mjeri ono što vjeruju da je stvarno utječe na njihovo djelovanje, naime, koliko se to stvarno uozbiljuje.“³¹

„Religija je čvrsto povezan sistem vjerovanja i običaja koji se odnose na sveto, to jest izdvojene i zabranjene stvari, naime sistem običaja i vjerovanja, koji sve svoje pristalice sjedinjuju u istu moralnu zajednicu zvanu crkva.“³²

Uzimajući u obzir rezultate empiriskog istraživanja pod nazivom Evropska studija vrijednosti provedenog 2019.godine, koji pokazuju da se oko 85% bosanskohercegovačkog stanovništva smatra religioznom osobom, nameće se obaveza proučavanja uloge i utjecaja religije na naše društvo. Ovdje se prvenstveno misli na njenu društvenu integracijsku ili dezintegracijsku ulogu kao i njen značaj u oblikovanju djelovanja pojedinca.

---

³¹ Knoblauch, Hubert, Sociologija religije, Dementia, Zagreb, 2004, str.11.

³² Dirkem, Emil, Elementarni oblici religijskog života, Prosveta, Beograd, 1982.,str.44.

3. POJMOVNO ODREĐENJE PRAŠTANJA, POMIRENJA I MIRA

3.1. Praštanje

Većina autora praštanje predstavljaju kao proces u kome osoba kojoj je nanescna uvreda nastoji da se oslobodi svojih negativnih emocija prouzrokovanih joj uvredom. To uključuje različite negativne emocije kao što su osjećanje poniženja, bijesa, mržnje i želje za osvetom. Da bi se oslobodila lično-destruktivnih emocija potrebno je da oprost samoj sebi u smislu da shvati svoju ranjivost i situaciju u kojoj se našla, zatim da razumije počinitelja uvrede, što ne predstavlja opravdanje počinitelja nego shvatanje razloga za počinjenu uvredu, odnosno uopšteno postojanje zla bez da je potaknuto na svoje postojanje. Idealno bi bilo da počinitelj uvidi svoju grešku te da se izvini i prihvati svoju krivicu, proces oprosta bi bio mnogo lakši i brži. Iskreno izvinjenje predstavlja uviđanje krivice i spremnost da se uvreda ne ponovi. Izvinjenje formalnog oblika koje može biti iznuđeno od treće strane ne može imati nikakve koristi za žrtvu. Međutim do oprosta može doći bez izvinjenja počinitelja jer je oprost potreban onome kome je uvreda nanescna. S druge strane izvinjenje i traženje oprosta počinitelja može biti iskreno ali žrtva nije kadra da oprosti tj. nije sposobna da se oslobodi želje za osvetom. Ovo se pripisuje uskogrudnosti ili stepenu uvrede. Da bi proces praštanja započeo potrebno je da prođe određeno vrijeme nakon učinjene uvrede. Psiholozi su mišljenja da što je veći stepen uvrede i povrede to je potrebno više vremena da žrtva započne proces praštanja. On može biti spor i dugotrajan. Oprost je neophodan žrtvi kako bih nastavila sa životom bez negativnih emocija koje mogu da budu pogubne sa nju. Oprostiti ne znači zaboraviti niti opravdati počinjenu uvredu, već razumijeti i savladati negativne emocije kako bi pomogli sebi i oslobodili se od želje i žudnje za osvetom. Ispravno bi bilo reći oprostio sam ali nisam zaboravio, to znači nisam opravdao. Ukoliko ne dođe do oprosta, dolazi do želje za osvetom. Psiholozi se slažu da i ako se desi čin osvete, žrtva se neće osloboditi svojih unutrašnjih nemira i negativnih emocija, naprotiv, one će biti izraženije. Da bi se provjerilo da li je došlo do oprosta potrebno je da se osoba nađe u poziciji da se može osvetiti za učinjenu joj uvredu ali da odustaje od nje. Derrida, francuski filozof postmodernizma smatrao da praštanje nečega što je zanemarivo i ne predstavlja praštanje, za njega je praštanje predstavljalo oprostiti ono što je čovjeku nepojmljivo da se može desiti, tj. djelo za koje

čovjek ne može imati opravdanje niti se može pokajati. Pojasnio je da za praštanje zločina koji nadilaze ljudska shvatanja potrebno nadljudska moć da bi se oprostilo.³³

Uzmemo li u obzir Derridino poimanje oprosta, koje je mogu razumijeti žrtve užasnih, zvjerskih zločina, ne možemo pričati o grupnom praštanju tj. praštanju neke druge osobe umjesto žrtve. Pogotovo ne možemo govoriti o traženju oprosta kako bi se postigao neki cilj bez obzira koliko je cilj sam po sebi plemenit. Oprost se tako može posmatrati samo na pojedinačnom nivou a nikako na kolektivnom.

3.2.Mir

Mir se u najužem smislu može definisati kao stanje bez rata.

Johan Galtung, norveški sociolog i osnivač Instituta za istraživanje mira (Peace Research Institute Oslo), smatra da se mir ne može definisati bez njegove podjele na dva aspekta koji su nerazdvojivi. Prema njemu mir se može razumjeti kao pozitivni i negativni mir. Pod negativnim mirom on podrazumijeva stanje u kome nema fizičkog nasilja odnosno nepostojanje rata. Pozitivni mir predstavlja stanje društva u kome vladaju harmonija i suradnja u kojima postoji društvena pravda i jednakost za sve.³⁴

Institut za mir i ekonomiju (Institute for Economics & Peace Sydney) pozitivnim mirom smatra stanje u kome postoje uslovi za ljudsko napredovanje. Mjerenje nivoa pozitivnog mira se vrši na osnovu sljedećih pokazatelja: vlada koja dobro funkcioniše, zdravo poslovno okruženje, ravnomjerna raspodjela resursa, prihvaćanje i poštovanje prava drugih, dobri odnosi sa susjednim državama, slobodan protok informacija, visok nivo ljudskog kapitala, nizak nivo korupcije. Prema izvještaju o nivou pozitivnog mira 2019. godine, od ukupno 163 zemlje, Bosna i hercegovina se nalazi na 65. mjestu sa stepenom od 2.94. Bitno je naglasiti da nivo izmjerenog pozitivnog mira 2009. godine je iznosio 3.05, što ukazuje na smanjenje stepena pozitivnog mira u periodu od deset godina.³⁵

---

³³ Derrida, Jacques, *Perdonare*, Cortina Raffaello, Milano, 2004., str. 42.

³⁴ Galtung, Johan, *Peace by peaceful means: Peace and conflict, development and civilization*, International Peace Research Institute Oslo, 1996, str.54.

³⁵ *Positive Peace Report 2019 Analysing the Factors that Sustain Peace*, Institute for Economics & Peace Sydney, 2019.

„Mir je prema religijskim shvaćanjima skladno ostvarenje religijskih, etičkih i društvenih ciljeva, tj. duševni spokoj, društveni i politički red utemeljen na istinitosti, pravdnosti, solidarnosti i slobodi“³⁶

3.3. Pomirenje

Većina autora naglašava da oprostiti ne znači zaboraviti i da do pomirenja može doći i bez oprosta mada bi bilo idealno da pomirenju prethodi oprost. Za razliku od oprosta koji je individualnog karaktera, pomirenje se može posmatrati sa individualnog i grupnog aspekta.

„Etimologija reči pomirenje ukazuje da se radi o ponovnom mirenju, odnosno ponovnom upostavljanju miroljubivih odnosa, nakon što su oni bili poremećeni, svađom, nesporazumima, uvredama, povredama i drugim negativnim stvarima.“³⁷

Pomirenje se može posmatrati kao proces i kao cilj. Cilj pomirenja je uspostavljanje najvišeg nivoa pozitivnog mira. Pomirenjem kao procesom bavili su se mnogi autori razmatrajući glavne faktore koji doprinose početku procesa pomirenja kao i njegovom napretku.

John Paul Lederach pomirenje predstavlja kao proces koji se gradi, kao i većina autora on smatra da su „osnovni faktori procesa pomirenja: istina, pravda, milosrđe i mir.“ Razumijevajući održivo pomirenje u podijeljenim društvima smatra da je potrebno suočavanje sa sadašnjicom pomoću integrisanja, prihvatanja, suočavanja sa bolnom prošlošću i neophodnom izgradnjom zajedničke budućnosti.³⁸

David Bloomfield pomirenje posmatra kao proces koji za cilj ima savršeno harmonično društvo. Pravda koja je shvaćena multidimenzionalno, tj. pravda koja zahvata svaki segment društva je osnova koja može graditi proces pomirenja. On smatra da se sam proces zahtijeva vrijeme u kome će strane u konfliktu biti maksimalno posvećene kako bi se ostvario krajnji zajednički cilj. U procesu pomirenja, kada se pravda uspostavi na svim poljima i sigurnost od neponavljanja konflikta dolazi do povjerenja u kome može doći do oprosta. Pomirenje kao proces treba da se odvija odozgo ka dolje (javno izvinjenje, priznavanje istine,

---

³⁶ Rebić, Adalbert, Opći religijski leksikon, Zagreb, 2002., str.583.

³⁷ Petrović, Nebojša, Psihološke osnove pomirenja između Srba, Hrvata i Bošnjaka, Beograd, 2004., str.4.

³⁸ Lederach, John, Paul, Building Peace: Sustainable Reconciliation in Divided Societies, U.S. Institute of Peace, 1997., str. 35.

stvaranje nacionalni programa za reparaciju i sl.), ono mora da ide u pravcu od državnih institucija i lidera ka pojedincu i obrnuto. Postoji mogućnost da se proces pomirenja odvija u pravcu odozdo prema gore. Takav proces polazi od individue ka vrhu, ovakav proces se često dešava kada izostane proces odozgo prema dolje. Međutim često ovaj pravac biva osuđen na neuspjeh ako ne naiđe na podršku vrha. Zato je neophodan proces koji će se odvijati istovremeno u dva pravca, odozgo ka dolje i obrnuto.³⁹ On smatra da političko pomirenje „ne zahtijeva oprost i zajedničku ljubav.“ „Ono počinje nezadovoljstvom suživota, postepeno poštujući nove institucije i bivše neprijatelje s ciljem da se razviju navike da se procesi, društvene institucije i politika dijele, tj. da su zajedničke.“⁴⁰

Govoreći o procesu koji se odvija odozdo prema gore neophodno je pojedinačno oslobađanje emocija mržnje, bijesa i želje za osvetom u cilju oslobađanja ličnosti od tereta samodestruktivnih emocija i budućeg boljitka za sve.

Petrović ističe važnost ubjeđenja članova društva o koristi koje pomirenje donosi pojedincu kao jedinki i kao članu društva. On naglašava da upotreba fraza kao što su „Bez pomirenja nema budućnosti za našu djecu“ nisu dovoljna, u suprotnom mogu biti percipirana sasvim pogrešno u smislu da „pomirenje s neprijateljem može da znači izdaju ili iznevjeravanje žrtvi“. Ovakve fraze ocjenjuje Petrović bi trebale biti potkrepljene argumentima kako bi se ubjeđenje promijenilo. On naglašava bitnost „spremnosti ili voljnosti“ odozgo ka dolje i obrnuto pridodajući tome važnost poruka upućenih od strane“ lidera i drugih stvaralaca javnog mijenja“. „Uticaj „odozgo“ će imati efekat na članove društva samo ako naiđe na „pogodno tlo“, odnosno prijemčivost većine članova društva da prihvate predočene informacije i vrijednosti.“ On zaključuje da je „pomirenje nešto što se tiče svih članova svakog društva koje je bilo u konfliktu i da do njega nije moguće doći bez saglasnosti velike većine članova društva.“ U sam proces pomirenja je potrebno uložiti mnogo truda i energije, međutim i kada se dođe do značajnog napretka samo mali incident koji vrijeđa drugu stranu ili podsjeća na bolnu uvredu može proces vratiti na početak. „Potrebno je mnogo truda, iskrenosti i posvećenosti. Potrebno je radi pronalaženja izlaza iz začaranog kruga mržnje i osvete, koje same sebe podstiču i potkrepljuju.“ Bez pomirenja društvo je u konstantnoj

---

³⁹ Bloomfield, David, On Good Terms: Clarifying Reconciliation, Berghof Research Center for Constructive Conflict Management, 2006. Berghof Report No. 14.

⁴⁰ Isto, str. 29.

opasnosti od izbijanja novog sukoba. S druge strane nagomilana mržnja i želja za osvetom kada postane moguća vodi ka daljim gubicima i tako vodi u“ začarani krug“⁴¹

„Slikovito govoreći pomirenje je moguće usporediti s odvikavanjem od droge (ili neke druge ovisnosti) jer je upravo opijenost neprijateljstvom, i stanje u kojem je sukob motiv i glavna misao vodilja, teško napustiti jer zahtjeva veliki napor i osobnu žrtvu. Također, sličnost je i u tome što se od pojedinca očekuje promjena i to fundamentalna, jer je od neprijateljstva potrebno prijeći u stanje mira, stanje koje je postojalo prije sukoba. Potrebno je izgraditi novi, obnovljeni, odnos i komunikaciju prema drugome i drugima kako bi zajednička budućnost postala važnija od neprijateljstva iz prošlosti. Ovakva promjena nije niti laka niti se događa u kratkom vremenskom roku, ali opća dobrobit koja joj je rezultat pruža cilj vrijedan mukotrpnog nastojanja i rada.“⁴²

Možemo zaključiti da proces pomirenja i izgradnje mira podrazumijeva nastojanje uspostavljanja saradnje, funkcionisanja u sadašnjosti zasnovanim na zajedničkim pogledima prema budućnosti dvije strane koje su bile u miru narušenog činjenjem obostrane ili jednostrane uvrede. Da bi pomirenje započelo i imalo napretka potrebno je da velika većina članova društva pomirenje shvati kao prioritet za izgradnju mira i bolje budućnosti radeći na postizanju zajedničkog cilja, istovremeno inzistirajući na pravdi.

---

⁴¹ Petrović, Nebojša, Psihološke osnove pomirenja između Srba, Hrvata i Bošnjaka, Beograd, 2004.,str.5-6

⁴² Lasić,Ivan,2013., „Pomirenje i vjerske zajednice u BiH“ u Uloga religije u pomirenju i tranzicionoj pravdi, ur.Knežević, Nikola,Centar za istraživanje religije, politike i društva, Novi Sad, str.117-129, str.120.

4. MIR I PRAŠTANJE U SVETIM KNJIGAMA

U suštini svih svjetskih religija se nalazi potreba za mirom i nenasiljem, kao savremena želja svakog društva. Nijedna religija ne propagira nasilje, naprotiv svete knjige obiluju porukama mira i dobročinstva. Danas, kao nikada ranije, je neophodno spoznati da nijedna religija ne kaže „Ubij!“, nego „Ne ubij!“

U Bosni i Hercegovini dominantne su tri monoteističke religije: islam, kršćanstvo i judaizam. Polovinu stanovništva čine muslimani, trećina populacije su pravoslavci nakon čega slijede katolici, jevreji i pripadnici drugih vjerskih manjina. Proučavajući svete knjige islama, kršćanstva i judaizma evidentno je da, bez obzira na njihove različitosti, suštinske poruke ljudima se odnose na poziv na mir, dobročinstvo, milosrđe, praštanje, ljubav i plemenitost. Sponu navedenih religija čini poticanje ljudi da žive humano i moralno pronalazeći smislenost svog postojanja, stoga je od izuzetne važnosti saznanje o istim porukama koje se upućuju ljudima bez obzira na različitost religija. Temeljni princip je isti, odnosi se na predanost, vjernost, pokornost Bogu i činjenju dobrih djela. Ono što ih razdvaja je način iskazivanja pokornosti i poslušnosti Bogu kroz različite obrede tj. način prakticiranje vjere. Svete knjige su Božija uputstva za življenje data čovječanstvu na slijedenje kako bi razumijeli smisao ljudskog bitisanja i postojanja.

Shvatajući važnost pomirenja koji za cilj ima uspostavljanje pozitivnog mira koji se očituje u blagostanju i uspostavljanju pravde u društvu, osvrnut ćemo se na dijelove svetih spisa u kojima se čovječanstvo poziva na mir, pravdu i činjenje dobra.

4.1 Stari zavjet i mir

Stari zavjet se sastoji od 46 knjiga. Prvih pet Mojsijevih knjiga se nazivaju Tora ili Tonah. Ona predstavlja sveti jevrejski tekst na kome se zasniva jevrejsko pravo. Izdvojit ćemo neke od poruka koje pozivaju na mir, moralno postupanje, činjenje dobra.

- „Ne smiješ ubiti.“ (šesta zapovijed),

- „Jehova pažljivo promatra i pravednoga i zloga. On mrzi svakoga ko voli nasilje.“(Psalam 11:5),

- „Ne ubij!“ (Psalam 5:17),

- „Zla se kloni, čini dobro, traži mir, idi za njim.“(Psalam 34:14),

- „Do na kraj zemlje on ratove prekida, lukove krši i lomi koplja, štitove ognjem sažiže.“ (Psalam 46:10),

- „Ljubav će se i Vjernost sastati, Pravda i Mir zagrliti.“(Psalam 85:11),

- „Jehova, tko će biti gost u šatoru tvojemu? Tko će prebivati na svetoj gori tvojoj?

Onaj tko živi čestito i postupa pravedno i istinu govori u srcu svojemu. On ne kleveće jezikom svojim. Nikakvo zlo ne čini bližnjemu svojemu i ne govori sramotno o prijatelju svojemu. Oči njegove odbacuju onoga tko prezir zaslužuje, a čast iskazuje onima koji se boje Jehove. Zakletvu svoju ne mijenja, makar mu i na štetu bila. Novac svoj ne daje uz kamate i mito protiv nevinoga ne uzima. Tko tako čini, nikad neće posrnuti.“ (Psalam 15:1-5),

- „Nemoj uskratiti dobra onima kojima je potrebno, kad ga ruka tvoja može učiniti. Nemoj reći bližnjemu svojem: “Idi, pa dođi opet, sutra ću ti dati”, ako već sada imaš. Ne smišljaj nikakvo zlo protiv bližnjega svojega dok on spokojno živi kod tebe. Ni s kim se ne prepiri bez razloga, ako ti nije učinio ništa loše. Nemoj zavidjeti čovjeku nasilnu niti poći ijednim putem njegovim. Jer Jehovi se gadi čovjek pokvaren, a prislan je s čestitima.“ (Mudre izreke 3:27-32)⁴³

4.2.Novi zavjet i mir

Novi zavjet je dio Biblije kojim se uz Stari zavjet služe kršćani. Sastoji se od dvadeset sedam knjiga. Kao što Stari zavjet obiluje porukama mira i činjenja dobra, tako i Novi zavjet upućuje na mirotvorstvo, ljubav i milosrđe.

- „Ljubi svojega bližnjega kao samoga sebe!“ (druga zapovijed),

- „Čuli ste da je rečeno starima: ‘Ne ubij,’ a tko god ubije, bit će u opasnosti od suda.“(Matej 5:21),

---

⁴³ Martinjak, George, Đuro, Stari i Novi zavjet Biblija, prijevod Biblije u skladu s Engleskom Biblijom King James, 2012.

- „Sretni su mirotvorci jer će ih se nazvat Božijim sinovima.“(Matej 5:9),

- „Stoga, sve ono što želite da ljudi prave vama, pravite i vi njima, jer to je Zakon i Proroci.“ (Matej 7:12),

- „A ja vam kažem: Ljubite neprijatelje, molite za one koji vas progone da budete sinovi svoga Oca koji je na nebesima, jer on daje da sunce njegovo izlazi nad zlima i dobrima i da kiša pada pravednicima i nepravednicima. Jer ako ljubite one koji vas ljube, kakva li vam plaća? Zar to isto ne čine i carinici? I ako pozdravljate samo braću, što osobito činite? Zar to isto ne čine i pogani?“ (Matej 5:45,46),

-„A vama koji me slušate velim: Ljubite svoje neprijatelje, pravite dobro onima koji vas mrze. Blagosivljajte one koji vas proklinju, molite se za one koji vas iskorištavaju. Onome koji vas udari po jednom obrazu, pružite i drugi. Tko ti uzima ogrtač, nekrati mu ni haljinu. Tko god traži od tebe, podaj mu. A od onoga koji uzima tvoje, ne traži natrag. Kako želite da vama ljudi rade, tako pravite i vi njima. Ako ljubite one koji vas ljube, kakvu hvalu dobivate? I grješnici ljube one koji njih ljube. Ako dobro pravite onima koji vama prave dobro, kakvu hvalu dobivate? Jer i grješnici rade to isto.“ (Luka 6:27-36),

-„Jer sav se Zakon ispunjava u jednoj zapovijedi: “Ljubi bližnjega svojeg kao samoga sebe!” Ali ako jedni druge grizete i izjedate, pazite da jedni druge ne istrijebite! A plod je duha: ljubav, radost, mir, dugotrpljivost, dobrotivost, dobrotu, vjera, blagost, samosavladavanje. Protiv toga nema zakona. Ako živimo po duhu, dopustimo duhu da nas vodi! Ne budimo tašti, ne nadmećimo se jedni s drugima, ne zavidimo jedni drugima!(Galaćanima 5:22-26),

-„Stoga nemojmo posustati u činjenju dobra, jer ćemo, ako se ne umorimo, žeti kad dođe vrijeme. Zato, dakle, dok za to imamo priliku, činimo dobro svima, a naročito svojoj braći u vjeri.“(Galaćanima 6:9,10)⁴⁴

---

⁴⁴ Martinjak, George, Đuro, Stari i Novi zavjet Biblija, prijevod Biblije je u skladu s Engleskom Biblijom King James, 2012.

4.3. Kur'an i mir

Kur'an se sastoji od 114 sura, ukupno 6.236 ajeta. Kur'an predstavlja svetu knjigu islama objavljenu posljednjem Božijem poslaniku Muhamedu. U Kur'anu možemo pronaći veliki broj ajeta koji upućuju ljude na mirotvorstvo, praštanje, dobročinstvo, pravednost, samilost...

- „Ako neko ubije nekoga koji nije ubio nikoga ili onoga koji nered ne čini kao da je sve ljude pobijao. Ako neko bude uzrok da se nečiji život sačuvao – kao da je svim ljudima život sačuvao.” (5 :32),

- „A odgovaraće oni koji ljude tlače i bez ikakva osnova red na Zemlji remete; njih čeka bolna patnja. Strpljivo podnositi i praštati – tako treba svaki pametan postupiti.“(42:42,43),

- „Dobro i zlo nisu isto! Zlo dobrim uzvrat, pa će ti dušmanin tvoj odjednom prisni prijatelj postati. To mogu postići samo strpljivi; to mogu postići samo vrlo sretni.“(41:33,34),

- „Ako oni budu skloni miru, budi i ti sklon i pouzdaj se u Allaha, jer On, uistinu, sve čuje i sve zna.“ (8:61).

- „O vjernici, živite svi u miru i ne idite stopama šejtanovim; on vam je, zaista, neprijatelj otvoreni.“ (2:208),

- „Ako vas takvi ostave na miru i ne napadaju vas, i ako vam ponude mir, onda vam Allah ne daje nikakva prava protiv njih.“ (4:90),

- „O vi koji vjerujete! Budite bistri kada se stavite na put Božiji; ne recite onome koji vam punudi mir: „Ti nisi vjernik!“ – kako bi se domogli ovozemaljskih dobara.“ (4:94),

- „I borite se na Allahovom putu protiv onih koji se bore protiv vas, ali vi ne otpočinite borbu! Allah, doista, ne voli one koji zapodijevaju kavgu.“ (2:256),

- „Dopušteno je braniti se onima koji su napadnuti, zato što im se nasilje čini. A Allah je doista moćan da im pomogne, i onima koji su bez ikakva prava iz staništa svojih protjerani samo zato što su: “Gospodar naš je Allah!” – govorili.“ (22:39-40),

- „One koje vjeruju i čine dobra djela uvešćemo u džennetske bašče kroz koje će rijeke teći, u kojima će vječno i zauvijek ostati.“(4:122),

-„A roditeljima dobročinstvo činite, i rođacima, i siročadi, i siromasima, i komšijama bližnjim, i komšijama daljnjim, i drugovima, i putnicima, i onima koji su u vašem posjedu.“(4:36),

-„Da Gospodar tvoj hoće, na Zemlji bi doista bili svi vjernici. Pa zašto onda ti da nagoniš ljude da budu vjernici.“(10: 99),

-„U vjeru nema prisile, a Put ispravnosti se raspoznaje od zablude.“ (2:256),

-„A ti Putu Gospodara svoga pozovi mudročću i savjetom lijepim i s njima ti raspravljaj na način najljepši!“ (16:125),

-“O ljudi, Mi vas od jednog čovjeka i jedne žene stvaramo i na narode i plemena vas dijelimo, da biste se upoznali. Najugledniji kod Gospodara je onaj koji je najbogobojazniji, najkorsniji.“ (49:13),

-„Reci: O sljedbenici Knjige, dođite da se okupimo oko jedne riječi i nama i vama zajedničke!“ (3:64),⁴⁵

Sljedbenicima knjige se smatraju kršćani, jevreji i muslimani (pripadnici abrahamske religije). U Kur'anu se pozivaju sljedbenici knjige da se okupe oko onog što im je zajedničko a to je mir, ljubav, dobročinstvo, humanost, plemenitost.

Zajednička poruka svih religija je : „Ne činite drugome što ne želite da se čini vama“.

Na osnovu iznesenog može se zaključiti da je bit svih religija ista i da pripadnost drugoj religiji ne bi trebala unositi razdor među ljude, naprotiv, religija bi trebala biti uzrokom zbližavanja ljudi. Neznanje ili nepoštovanje rečenog u svetim spisima prouzrokuje netoleranciju, nerazumijevanje, mržnju i međuljudski razdor.

4.4. Praštanje u Kur'anu i Bibliji

“Nepravda se može uzvratiti istom mjerom, a onoga koji oprost i izmiri se Allah će nagraditi; On, uistinu, ne voli one koji nepravdu čine.” (42: 40),

---

⁴⁵ Korkut, Besim, Kur'an s prevodom

“Za one koji, i kad su u obilju i kad su u oskudici, udjeljuju, koji srdžbu savlađuju i ljudima praštaju – a Allah voli one koji dobra djela čine.” (3: 134),

-„Neka im oprostite i ne zamjere! Zar vam ne bi bilo drago da i vama Allah oprosti? A Allah prašta i samilostan je.” (24: 22),

-„I neka vam zakletva Allahom ne bude prepreka u ispravnom životu, na putu čestitosti i u nastojanju da pomirite ljude.“ (2:224),

- „Odbaci gnjev i odagnaj srdžbu. Nemoj se uznemiravati i činiti zlo.“(Psalm 37:8),

- „Podnosite jedni druge i od srca opraštajte jedni drugima, a čak i ako su vaše pritužbe opravdane. Kao što je Jehova od srca oprostio vama, tako činite i vi.“ (Kološanima 3:13),

-“ Kad ustanete na molitvu, otpustite ako što imate protiv koga da i vama Otac vaš, koji je na nebesima, otpusti vaše prijestupke.“ (Marko 11:25-26.),

-„Praštajte i oprostit će vam se.“ (Luka 6:37),

-„Svaka gorčina i srdžba i gnjev i vika i hula, zajedno sa svom zloćom, neka se ukloni od vas! I budite jedni drugima dobrotivi, samilosni, opraštajući jedni drugima kao što i Bog u Kristu oprosti vama.“ (Efežanima 4:31-32),

Kao što smo iz prethodnog poglavlja mogli zaključiti, oprost je potreban pojedincu kako bi mogao nastaviti da živi bez mržnje i želje za osvetom. Spoznajući kompleksnost i težinu oprosta, pogotovo kada govorimo o zlodjelima koje ljudski um ne može zamisliti, možemo reći da jedino istinski vjernik može oprostiti nadajući se nagradi na drugom svijetu za oprošteno. Vjera traži da oprostiš kako bi ti bilo oprošteno. Odustati od osvete, od mržnje prema onom ko je učinio izvanljudsko zlo teško da može bilo ko osim istinskog vjernika.

5. DJELOVANJE RELIGIJE U BOSANSKOHERCEGOVAČKOM DRUŠTVU

Iako je prošlo dvadeset i šest godina nakon završetka rata, ne možemo reći da je došlo do pomirenja naroda u BiH, proces pomirenja ne ide uzlaznom putanjom. Pozitivni mir kao cilj procesa pomirenja za naše društvo još uvijek je nedostižan. Rezultati mjerenja stepena pozitivnog mira provedenog od strane Instituta za mir i ekonomiju pokazuju da je nivo pozitivnog mira u našem društvu u postepenom opadanju.

Bosna i Hercegovina je po svom društvenom uređenju složena država. Sastoji od dva entiteta: Federacije Bosne i Hercegovine i Republike Srpske i Brčko distrikta. Po Ustavu BiH u njoj žive tri konstitutivna naroda Bošnjaci, Srbi, Hrvati i ostale manjine. U Federaciji BiH većinu stanovništva čine muslimani i katolici dok u Republici Srpskoj uglavnom žive pravoslavci. Rezultati popisa stanovništva iz 2013. godine pokazuju da u BiH živi 50,1% Bošnjaka, 15,4% Hrvata, 30,8% Srba i 3,7% ostalih.⁴⁶

Relacija društvo religija i obrnuto je veoma bitna za svaku ljudsku zajednicu, a to se posebno odnosi na multireligijsko društvo kakvo je bosanskohercegovačko.

Uzimajući u obzir izneseno u prethodnim poglavljima (razumijevanje religije i njenu sveobuhvatnost u životu religioznog čovjeka, izjašnjavanje o religioznosti članova našeg društva koje iznosi oko 85%, pozitivnog potencijala koji religija ima u smislu oprosta, pomirenja i mira), od suštinskog značaja je istražiti involviranost, ulogu i značaj religije u bosanskohercegovačkom društvu s posebnim osvrtom na iskoristivost njenog mirovnog potencijala.

Nakon pada socijalizma u većini zemalja je došlo do povratka religije na javnu scenu, pogotovo je to izraženo u multikulturalnim društvima kakvo je naše, jedinstveni su sociolozi.

Sociološka propitivanja o involviranosti religije u bosanskohercegovačkom društvu ukazuju da je religija duboko uronjena skoro u svim sferama našeg društva.

Abazović, sociolog čiji je veliki broj djela i naučnih radova posvećen proučavanju religije u sociološkim okvirima, pojašnjava da je „religijska obnova i revitalizacija religije ovdje prisutna prije svega kao „desekularizacija“ javnog prostora i života, i svi relevantni indikatori

---

⁴⁶ Dostupno na: <http://www.statistika.ba/>, pristupljeno: 3.8.2020.god.

ukazuju na značajnu revitalizaciju mjesta i uloge religije u bosanskohercegovačkom društvu (povećana participacija u religijskim aktivnostima, naglašavanje religijske pripadnosti, prisutnost religijskih zajednica u političkom i javnom životu kao i u medijima, uloga religijskih zajednica u legitimizacijskom sistemu, u obrazovanom sistemu, itd.“⁴⁷

„U Bosni Hercegovini, nakon 90-ih godina prošlog stoljeća, religija nije više stvar osobnog odnosa s Nadnaravnim, već je postala stvar političke zajednice. Bio je to “kraj religioznosti za sebe”, religija je sve više postajala državna stvar.“⁴⁸

5.1. Religija i nacija

Neosporna je činjenica da je Bosni i Hercegovini došlo do preplitanja i izjednačavanja nacionalnog i vjerskog identiteta stoga je neophodno razjasniti pojmove kao što su: identitet, narod, etnička grupa i nacija.

„Identitet je istovjetnost sa samim sobom; ukupnost činjenica koje slute da se jedna osoba razlikuje od bilo koje druge; osjećaj pripadnosti nekoj grupi, religijskoj zajednici, naciji.“⁴⁹

„Narod je zajednica ljudi koja povijesno prethodi oblikovanju nacije, članovi koje su svjesni svojega zajedništva i u tom smislu povezani osjećajem međusobne pripadnosti i privrženosti. Za takvu je zajednicu svojstven zajednički teritorij s kojim se njezini pripadnici u potpunosti poistovjećuju, te određeno jezično zajedništvo, tradicijska kultura, vrjednote, težnje, ambicije i sl.“⁵⁰

„Pod etničkom grupom podrazumijevamo ljude sa zajedničkom kulturnom tradicijom (u najširem smislu) i osjećanjem zajedništva i bliskosti koja se identifikuje sa svojom grupom i koja postoji kao subgrupa u većem društvu.“⁵¹

---

⁴⁷ Abazović, Dino, 2020., „Bosna i Hercegovina – „verovanje i pripadanje“ kao dominantan model religioznosti“ u tranzicijskom kontekstu u VRIJEDNOSTI u BiH : prikaz rezultata Europske studije vrijednosti 2019., ur.Jadranka Kolenović-Đapo, Jelena Brkić-Šmigoc, Sarajevo : Friedrich-Ebert-Stiftung, 161-178, str.165.

⁴⁸ Cvitković, Ivan, Religija u raljama politike, Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, 2019., Sarajevo, str.51.

⁴⁹ Cvitković, Ivan, 2011., „Religija i identitet“, Diskursi: društvo, religija, kultura, No.1, 11-26.

⁵⁰ <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=42981>, pristupljeno: 26.8.2020.god.

⁵¹ Puhalo, Srđan, Kako opažamo druge etničke grupe i njihove članove (Socijalna percepcija i etnička pripadnost kod srednjoškolaca u Bosni i Hercegovini), Friedrich-Ebert-Stiftun, 2013., Sarajevo, str.46.

„Nacija je najviša etničko-društvena grupa koja je izgrađena, organizirana i pravno normirana zajednica, nastala iz preobrazbe naroda u takvu globalnu društvenu i etničku grupu, koja na višoj razini ujedinjava svoje povijesne, političke, ekonomske, kulturne interese.“⁵²

Državljeni jednonacionalnih država ne moraju imati isti religijski identitet, tj. nacionalni identitet je zajednički a religijski može biti isti ili različit. Uostalom, religijski identitet u savremenom društvu se može shvatiti kao promjenjiva kategorija za razliku od nacionalnog. U višenacionalnim državama žive pripadnici različitih nacija čija nacionalna država ne mora nužno biti država u kojoj žive. Narodi koji nemaju svoju nacionalnu državu ne mogu imati naciju. Nacija stvara državu a država ne može da stvori naciju.

Prema istraživanjima koje je proveo Centar za empirijska istraživanja religije u Bosni i Hercegovini, Sarajevo i Univerzitet u Edinburgu 2013.god., ispitanici su se izjasnili o svom nacionalnom identitetu na način da se 36,8% izjasnilo kao Bošnjak/-inja, 32% kao Srbin/Srpkinja i 23,9% kao Hrvat/-ica. 92% Bošnjaka u vjerskom smislu se izjašnjava kao musliman, 92% Srba se u vjerskom smislu izjašnjava kao pravoslavni, 93% Hrvata su se u vjerskom smislu izjasnili kao katolici.⁵³

Evidentno je da je religijska pripadnost, tj. religijski identitet bio odlučujući faktor za stvaranje nacionalnog identiteta. Stoga se podrazumijeva se da su muslimani Bošnjaci, pravoslavci su Srbi a katolici su Hrvati. Očigledno je da je u našem slučaju došlo stapanja dva identiteta u jedan. Iako se nacionalni i religijski identitet razlikuju, pokazatelji istraživanja ukazuju da je kod nas došlo do izjednačavanja ova dva identiteta i zato se danas ne pravi razlika između : Bošnjak/musliman; Srbin/ pravoslavac; Hrvat/ katolik.

Cvitković ovu situaciju pojašnjava kako „u Bosni i Hercegovini, koja nikada niti nije imala razvijeni nacionalni identitet, već samo etnički i vjerski, došlo je do raskola jer je kod mnogih naroda vjerski identitet izgrađen prije nacionalnog identiteta. Otud i stav da je religijski identitet jezgra nacionalnog identiteta.“⁵⁴

---

⁵² Cvrk, Mirsad, 2010., „Uloga vjere i nacije u formiranju moderne bosanske države“, Znakovi vremena, Sarajevo Vol.13, No. 47.,130-139., str.134.

⁵³ Wilkes, George, R., i dr., 2013., Faktori pomirenja: religija, lokalni odnosi, ljudi i povjerenje, Rezultati istraživanja provedenog u 13 gradova širom Bosne i Hercegovine u svibnju 2013., CEIR – Centar za empirijska istraživanja religije u Bosni i Hercegovini, Sarajevo i Sveučilište u Edinburgu, Projekt RELWAR, Edinburg

⁵⁴ Cvitković, Ivan, 2011., „Religija i identitet“, Diskursi -Društvo, Religija i Kultura, No.1, str. 11-26

Abazović smatra da bosanskohercegovačkom „etnonacionalizmu treba dodavati i prefiks „religijski, ali to je onaj prefiks koji je najmanje u vezi sa religijom ukoliko je razumijemo u tradicionalnom smislu.“⁵⁵

Baveći se proučavanjem religijskog nacionalizma u današnjem svijetu, Abazović determiniše „religijski nacionalizam kao sužavanje religijskog identiteta na određenu etno-nacionalnu grupu. Unitarizam religijskog nacionalizma je opasan po društvo, pogotovo multikulturalno, jer zanemaruje individualni identitet, usmjeren je na kolektivno i kao takav ne prihvata druge i drugačije. Univerzalnost i širina kršćanstva i islama je se u ovom slučaju sužena i čini se kao nacionalana. Religijska grupa je šira od nacionalne a došlo do toga da većina ljudi ne pravi razliku između svog religijskog i nacionalnog identiteta.“⁵⁶

Autor upozorava „da religijski nacionalisti hoće svojom interpretacijom religije obezbijediti integritet egzistenciji nepluralnog društva, u kojem vrijednosti predstavljaju partikularističke, homogenističke i ekskluzivističke politike.“⁵⁷

Cvitković također naglašava da „religija može biti u službi političke vlasti i nacionalnih identiteta. Ponekad je teško razlučiti je li religija u službi nacionalnog, ili je nacionalno u službi religije. Religija u službi nacionalnog podrazumijeva uključivanje religije u ostvarivanje „nacionalnih ciljeva“. Kršćanstvo, islam, budizam, kao svjetske religije, napuštaju transnacionalni identitet i posvećuju se nacionalnom kao primarnoj vrijednosti. Time se religija stavlja u „službu“ nacije i nacionalne države. Ta pojava je češća kod malobrojnijih nacija u multinacionalnoj državi (još ako žive u okruženju pripadnika religijske većine).“⁵⁸

„Pojam nacionaliziranje religije znači "proces prilagodbe i usklađivanja u kojemu religiozni čovjek u svoje mišljenje i djelovanje preuzima vrijednosni sustav nacije.“⁵⁹

---

⁵⁵ Abazović, Dino, Za naciju i Boga: Sociološko određenje religijskog nacionalizma, 2006., Sarajevo: Magistrat i CIPS., str.108.

⁵⁶ Abazović, Dino, Za naciju i Boga: Sociološko određenje religijskog nacionalizma, Sarajevo: Magistrat i CIPS.,2006., Sarajevo

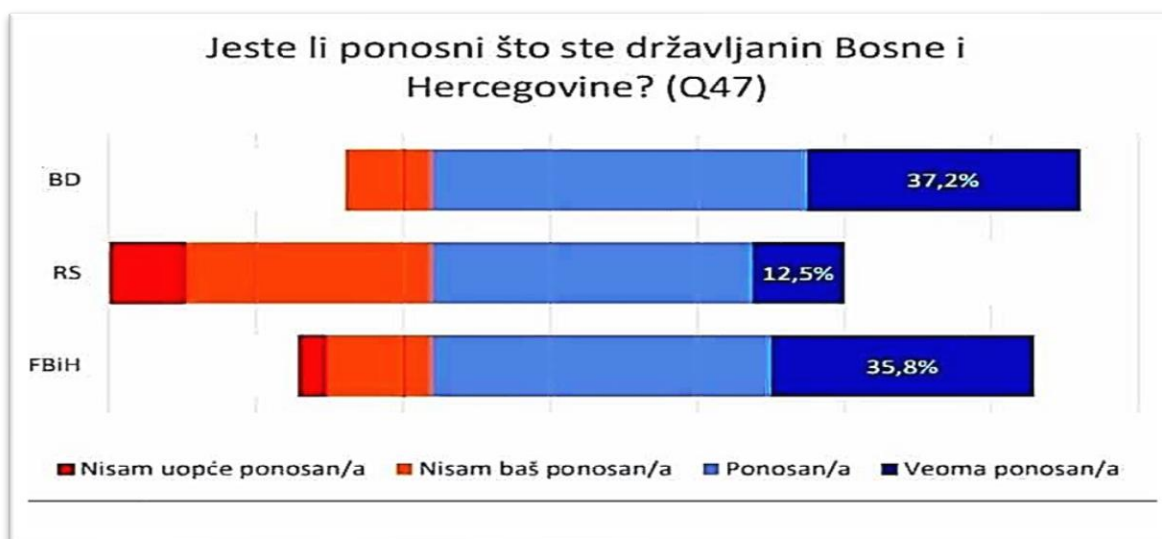
⁵⁷ Isto, str.124.

⁵⁸ Cvitković, Ivan, Religija u raljama politike, Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine,2019., Sarajevo,str.12.

⁵⁹ Schulze, Wessel,2006., prema Ivan Markešić,2010., „Od religijskog do nacionalnog identiteta i natrag (na primjeru Bosne i Hercegovine)“, Društvena istraživanja : časopis za opća društvena pitanja, Vol. 19 No. 3 (107), str. 525-546.

Nedvojbeno je da je religija, odnosno pozivanje na pripadnost različitoj religiji, odigrala ključnu ulogu u neformiranju zajedničke nam nacije što je dalje vodilo u nesposobnost ili nepostojanje želje i volje da se izgradi zajednički identitet koji bi tebao biti osnov za izgradnju pomirenja i mira. Ne može se reći da je religija jezgra razdvajanja ali jeste deklarisanje pripadnosti određenoj religiji što je s druge strane pogrešno suženo shvatanje religije. Indikativno je da je došlo do manipulacije religijom zbog generalnog neznanja a pogotovo neznanja o religiji. Kao rezultat ovakvog shvatanja religije u našoj državi mi danas imamo pravoslavce čija je nacionalna država Srbija, za katolike je to Hrvatska a muslimani svojom nacionalnom državom smatraju Bosnu i Hercegovinu. Postavlja se pitanje kako istrajati na putu izgradnje mira kada imamo veliki broj članova društva koji Bosnu i Hercegovinu ne osjećaju svojom državom, što dalje doprinosi nepostojanju zajedničkog nam cilja u smislu stvaranja boljitka za sve.

Rezultati istraživanja Evropske studije vrijednosti (European Value Study, EVS) za Bosnu i Hercegovinu su potvrdili postojanje velikog broja Bosanaca i Hercegovaca koji nisu ponosni na svoje državljanstvo, što također može biti prepreka na putu izgradnje mira. „Na državljanstvo BiH najviše su ponosni građani iz DB(88%), zatim iz FBiH (82.1%), te iz RS (66%).“⁶⁰

Slika br.2, Vrijednosti u BiH : prikaz rezultata Evropske studije vrijednosti 2019.⁶¹

⁶⁰ Izvor: Kolenović, Jadranka, i dr., Vrijednosti u BiH Prikaz rezultata Evropske studije vrijednosti 2019, Friedrich-Ebert-Stiftung, Filozofski fakultet u Sarajevu, Sarajevo, 2020. str. 103.

⁶¹ Isto.

Petrović sugerira da „ukoliko su etnički ili vjerski identiteti još uvijek prije svega izvor suprotstavljanja, a nacionalni odnosno državni identitet nemoguće stvoriti, postoje još uvijek brojne mogućnosti jer je svaki čovjek u socijalnom smislu karakterisan po mnogo čemu: generacijski, profesionalno, po interesovanjima itd.“⁶²

U ovom smislu bi se moglo stvoriti više zajedničkih identiteta koji bi mogli doprinijeti pomirenju naroda. Međutim, čini se da smo u vremenu kada se postepeno stvara zajednički identitet prevarenih, obespravljenih, izmanipulisanih i donekle osviještenih. Postoji li mogućnost da nas dugogodišnja agonija ujedini u zajedničkoj borbi za bolju nam budućnost?

5.2. Religija i politika

U nastavku rada ćemo pokušati odgovoriti na sljedeća pitanja: Šta bi trebala biti politika? Kakvu politiku imamo u našem društvu? Kako religija utiče na politiku? Da li je mirovni religijski potencijal usmjeren ka izgradnji mira u BiH?

Na pitanje što bi trebala biti državna politika Đorđević ukazuje da je „politika je u svom najuzvišenijem i najplemenitijem značenju skup različitih aktivnosti kojima je cilj utvrđivanja odluka usmjerenih na opštu dobrobit i koje bi takve postale obavezujuće za cijelo društvo, čime se ostvaruje smisao i potvrđuje jedinstvenost svih građana. Politika je i konkretizacija ideja, opredmećivanje zamisli, institucionalizacija vrijednosnih orijentacija i utemeljenja, angažmani koji su izraženi u značenjima, programi sprovedeni u život, raznorodna djelovanja.“⁶³

Cvitković smatra da su „religija i politika dvije različite stvari one se često, u različitim domenima, znaju i ispreplitati. Nerijetko su politički stavovi u korelaciji s usvojenim religijskim stavovima i intenzitetom participacije u religijskoj praksi. Granice između religije i politike su difuzne i potencijalno to može dovesti do konflikata, porasta tenzija na relaciji religija – politika, osobito zbog političkog neprihvatanja religijskih zajednica, razvoja religijskog pluralizma, i sl. Utisak je kako je danas sve teže uspostaviti “graničnu crtu”

---

⁶² Petrović, Nebojša, 2010., „Sociopsihološki aspekti pomirenja u Bosni i Hercegovini“ u Spremnost na pomirenje u Bosni i Hercegovini, ur.Srđan Puhalo, Nebojša Petrović, Neda Perišić. - Sarajevo : Friedrich EbertStiftung, str.23.

⁶³ Vuković, Đorđe, Društvo u sumraku- Ogledi iz političke kulture,2019.,Friedrich- Ebert- Stiftung, Sarajevo, str. 11.

između religije i politike, jer se “političko” i “religijsko” nerijetko isprepliću.”⁶⁴ „Revitalizacija je religije po dosadašnjoj matrici išla usporedo s politizacijom religije. Očito je, naime, da su na jednoj strani posrijedi religijske opcije na temelju pobuda koje nisu izvorno religijske i motivacija koje nisu autentično religijske; te su pobude i motivacije izrazito političke i u prozirnoj političkoj funkciji.”⁶⁵

“Religija poriče svoju bit kad je politizirana, onda kad je pretvorena u funkciju politike, u funkciju države; onda kad je nacionalizirana, onda kad je pretvorena u funkciju nacije; onda kad je komercijalizirana, onda kad je pretvorena u funkciju ekonomskog rasta i ekonomske moći; onda kad je estetizirana, onda kad zataškava i uljepšava negativnosti ljudskog života; onda kad je pretvorena u sredstvo zabave i užitka itd.”⁶⁶

Nije li to Gandhi divno rekao :“Zaklinjem se mojom religijom. Zato ću umreti. Ali, to je moja lična stvar. Država nema ništa s tim. Država treba da se bavi blagostanjem građana, zdravljem, komunikacijama, inostranim poslovima, novcem, i tako dalje, ali ne vašom ili mojom vjerom. To je lična stvar svakog od nas.”⁶⁷

Ćurak naglašava da „odgovornim vlastima u domenu unutrašnje politike glavni cilj mora biti izgradnja dobrog društva. Taj cilj zahtijeva postizanje trajnog mira među našim zavađenim narodima, ili preciznije, među organizirano zavađenim narodnim predstavnicima. Ne postoji ništa važnije od tog cilja, jer ništa u tolikoj mjeri ne prouzrokuje patnje, siromaštvo i smrt kao što to čine unutrašnji nasilni sukobi u multietničkim zajednicama. Ali izgraditi mir najteži je mogući poduhvat. Mirnog društva nema bez slobode i pravde. Dobro društvo kao svoj prethodni okvir zahtijeva mir. Stvarni, pozitivni mir, a ne negativni mir, koji nas svakodnevno podsjeća na nasilje. Ključni akteri društvene igre, prije svega političke strukture, uhvaćeni su u zamku negativnog mira i kontinuirano produciraju društvene odnose zasnovane na nepovjerenju. Suficit nepovjerenja rađa deficitarne uvjete za proizvodnju konsenzusa, koji bi

---

⁶⁴ Cvitković, Ivan, Religija u raljama politike, Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, 2019., Sarajevo, str.34.

⁶⁵ Vrcan, Srđan, 1999., „Novi izazovi za suvremenu sociologiju religije - Politizacija religije i religizacija politike u postkomunizmu“, Revija za sociologiju, Vol. 30, No. 1-2, str. 45-64., str.58.

⁶⁶ Babić, Mile, 2017., prema Cvitković, Ivan, Religija u raljama politike, Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, 2019., Sarajevo.

⁶⁷ Gandhi, Mahatma, Put nenasilja, 2014., Bukefal E. O. N, str. 117.

ključni rezon politike iz zone organiziranog i proizvedenog etnonacionalnog nerazumijevanja preveo u zonu fundamentalno važnih egzistencijalnih pitanja.“⁶⁸

U svim multikulturalnim društvima svaki narod ima svoju etnokulturu ali politička kultura je zajednička svim građanima iste im države. To je način uspješnog funkcionisanja multikulturalnih društava. U Bosni i Hercegovini ne postoji zajednička politička kultura nego tri etnonacionalne političke kulture što za rezultat ima nefunkcionalnu nam državu.⁶⁹ „Zar ne svjedočimo kako se preko konfesionalno-nacionalnih razlika uništava političko jedinstvo u Bosni i Hercegovini.“

„Budući da su i religija i politika društvene institucije, i sastoje se od podgrupa, normi, ali i konkretnih ljudi, u interakciji su jedno s drugim, i nerijetko se preklapaju usvojim funkcijama - često uključuju iste osobe i traže predanost i uključenost u određene aktivnosti tih istih osoba.“⁷⁰ Dodamo li ovome činjenicu da je bosanskohercegovačko društvo visoko religiozno u kome se 85% stanovništva smatra religioznim, nezaobilazna je činjenica da je religija utkana u politiku. Neosporna je i činjenica da se religijski identitet pretočio u nacionalni a nacionalni u politički ukorijenjenom u religijskom. Na političkoj sceni dominantu ulogu imaju nacionalne stranke, no, to ne bi bilo sporno da su njihovi lideri uspjeli prevazići lične nacionalne interese u cilju izgradnje društva za svakog, društva koje počiva na socijalnoj pravdi.“ Jedan od ključnih elemenata za izgradnju kulture mira i političke socijalizacije jeste socijalna pravda. Percepcija nepravde dovodi do nezadovoljstva, nesuradnje, sukoba, građanskih nemira i rata. Religije imaju moćnu ulogu u oblikovanju ideje socijalne pravde i njenog legitimiteta, ali prije kao odgovor na percepcije nepravde i nezakonitosti.“⁷¹ Sve religije inzistiraju na socijalnoj pravdi. Ne bi li to trebala biti ideja vodilja našem visoko religioznom stanovništvu nezavisno od njegovog religijskog, etničkog, nacionalnog ili političkog identiteta. „Dobro društvo koje favorizira socijalnu pravdu programatski je izazov za progresivne lijeve političke stranke, koje ne da nisu uspjele realizirati progresivne lijeve

---

⁶⁸ Ćurak, Nerzuk, 2015., „Križa ljevice u dejtonskoj močvari“ u Razgovor o ljevici - Identitet, kriza i izazovi u Bosni i Hercegovini danas, Friedrich-Ebert-Stiftung (FES) Sarajevo, 9-22, str.10.

⁶⁹ Ibrahimagić, Omer, 2015., „Državnopravni kontinuitet Bosne i Hercegovine i pitanje nacije“ u Zbornik radova Pravnog fakulteta u Tuzli, No 2/1, 148-158.

⁷⁰ Abazović, Dino, 2017., „Potcijnjeno mjesto političke socijalizacije ili o stanju i perspektivama socijalne pravde u BiH“ u Zbornik radova treće Akademije političke odgovornosti, Razvoj demokratske političke kulture: Regionalni društveno- politički izazov, Akademija političke odgovornosti Visoko, franjevački samostan sv. Bonaventure Fondacija Boris Divković, str. 45-49.

⁷¹ Abazović, Dino, 2017., „Potcijnjeno mjesto političke socijalizacije ili o stanju i perspektivama socijalne pravde u BiH“ u Zbornik radova treće Akademije političke odgovornosti, Razvoj demokratske političke kulture: Regionalni društveno- politički izazov, Akademija političke odgovornosti Visoko, franjevački samostan sv. Bonaventure Fondacija Boris Divković, str. 45-49.

ideje nego su i pokleknule pred agresijom neoliberalnog uma u njegovoj parohijalnoj, etnoklerikalnoj i nacionalističkoj interpretaciji. Znači li to da više nema ljevice sposobne stvarati uvjete za izgradnju dobrog društva? Znači li to da u današnjoj Bosni i Hercegovini ne postoji ključna razlika između politika i da je sasvim svejedno koja je politika na vlasti jer se unutar hiperbirokratske dejtonske mreže nijedno pitanje egzistencije ne može odvojiti od nacionalne esencije?⁷²

Bez obzira o kojim političkim strankama je riječ, moramo imati na umu da ih je narod iznjedrio, a narod BiH je, ne zaboravite, visoko religiozan i da za većinski dio naroda religija ima značajnu ulogu u životu. Političke stranke čine ljudi, građani naše države, kakvi su građani takva je i politika.

Vuković ističe da „nijedan politički lider nije preuzeo odgovornost i smatrao se krivim zbog toga što njihove partijske kolege, državni službenici, buljuk dokoličara i nesposobnjakovića gomilaju bogatstva, krše zakone, vulgarizuju javni moral, kinje nedužne ljude, gaze njihovo dostojanstvo, kockaju se njihovom budućnošću. Davanje lažnih obećanja, otimačinu i pljačku državne imovine, uzurpiranje i zloupotrebu javnih funkcija, ogromna zaduženja, masovni javašluk, oni ne smatraju grijehom, ni pred Bogom ukoga se redovno zaklinju, a pogotovo ne pred narodom, pred budućim generacijama.“⁷³ Bez obzira na sve navedeno građani nastavljaju davati podršku svojim nacionalnim liderima po staroj matrici.

Cvitković smatra da je problem u tome što građani „ne glasaju za ideje i programe, već se glas daje osobi istog (nacionalnog) identiteta. To pokazuje i utjecaj nacionalizma na izborne rezultate. Nacionalizam je postao toliko prevlađujući da svatko tko ga se odriče ima male šanse za izborni uspjeh. U mnogim zemljama, pa i u Bosni i Hercegovini, religija igra veću ulogu u izborima nego zanimanje, socijalni položaj, regionalna pripadnost, i slično. Rekli bismo: od izbora do izbora – sve po starom. Religijske vođe ne govore vjernicima koga treba birati, dovoljno je što kažu koga ne treba birati.“⁷⁴

Markešić pojašnjava da „konfesionalni nacionalizmi (islamski, katolički i pravoslavni) umnogome otežavaju donošenje konačnoga političkog rješenja u BiH. Naime, ni jedno

---

⁷² Ćurak, Nerzuk, 2015., „Križa ljevice u dejtonskoj močvar“ i u Razgovor o ljevici - Identitet, križa i izazovi u Bosni i Hercegovini danas, Friedrich-Ebert-Stiftung (FES) Sarajevo, str. 9-22, str.11.

⁷³ Vuković, Đorđe, Društvo u sumraku- Ogleđi iz političke kulture, 2019., Friedrich- Ebert- Stiftung, Sarajevo, str. 9.

⁷⁴ Cvitković, Ivan, Religija u raljama politike, Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, 2019., Sarajevo, str.200.

političko rješenje ne bi se moglo nadati uspjehu i dužem trajanju ako ga ne bi podržale vjerske vođe. Svjesni moći koju posjeduju ne samo u raspolaganju „dobra spaseња“, vjerske vođe u BiH počinju preuzimati uloge nacionalnih (političkih) vođa, kako bi „svoje“ svjetovne političare prisilili da konačno shvate značenje pojedinačnog, nacionalnog identiteta i da svojim radom pridonese ostvarenju zacrtanih nacionalnih ciljeva. Upravo se stoga i postavlja pitanje na koje je teško naći dogovor: može li se u BiH postići optimalno političko rješenje, prihvatljivo za sve, ako svaki konfesionalni nacionalizam bude težio rješavanju samo vlastitih problema?⁷⁵

Tvrđnje sociologa i teologa Krstića bi trebala uticati na vjerske zajednice u BiH u smislu da koriguju svoje greške i usmjere svoje djelovanje ka dobrobiti svih građana. Naime, Krstić tvrdi da za „nepostojanje demokratske političke kulture na političkoj sceni BiH najveću odgovornost imaju religijske zajednice koje svoj subjektivizam, pluralizam, nedemokračičnost, strah da će drugi preovladati, prenose na vjernike koji potom kao politički akteri djeluju u društvu trujući ga. Odgajanjem za vjeru kojoj je oduzet njezin socijalni aspekt – do kraja ili reduciranjem na karitativno – vjernik se u lokalnim vjerskim zajednicama pripravlja da u sferi društveno-političkog pristaje uz političke programe iza čije se zatvorenosti za socijalnu problematiku – uzroke, a ponekad čak i posljedice socijalne nepravde – ne krije briga za ideološko u koje se zaklinje, nego za ekonomski kriminal iza kojeg se zaklanja i od kojeg se profitira. Zastrašivanje pluralizmom u vjernicima potiče čežnju za sigurnošću koja se u sferi društveno-političkog pomalja kao nostalgija za totalitarno-unitarnim društvenim uređenjem, i to po mogućnosti religijski utemeljenim. Kad u lokalnim vjerskim zajednicama jedinstvo jednom nauče percipirati kao jednoulje, vjernici ga potom tako percipiraju i u sferi društveno-političkog. Ateist ili pripadnik druge vjere nije pozitivan izazov za rast u vjeri i ljudskosti, nego prijetnja vlastitom identitetu – prenosi u sferu društveno-političkog – pripadnik drugačije političke ili svjetonazorske orijentacije nije partner nego neprijatelj, dapače apsolutno zlo. Religijski obilježenim mitovima o vlastitoj nedužnosti, kojima se neumorno obasipaju s govornica lokalnih vjerskih zajednica, vjernici se u sferi društveno-političkog pripravljaју za usvajanje nacionalističkoarhaičnih mitova pobjednika, čije je obilježje amnezija žrtava vlastitog nacionalno-religijskog narcizma. Onesposobljeni za krivnju i traženje oprosta, priklanjaju se viktimizirajućim „uvijek smo mi žrtve“ i infantilizirajućim „uvijek su drugi krivi“ političkim programima, u nas, dakako,

---

⁷⁵ Markešić, Ivan, 2010., „Od religijskog do nacionalnog identiteta i natrag (na primjeru Bosne i Hercegovine)“, Društvena istraživanja : časopis za opća društvena pitanja, Vol. 19 No. 3 (107), str.525-546., str.542.

nacionalističke provenijencije. Umjesto kao „eksperti opraštanja i pomirenja“, na društveno-političkoj pozornici postaju tako „eksperti mržnje i osvete“. No na sve se to vjernici pripravljaaju već time što im se kao uzor vjerničke egzistencije u lokalnim vjerskim zajednicama ne posreduju religijski mirotvorci ili socijalni reformatori religijskog nadahnuća nego „ratnički sveci“, iznova učinkovito sredstvo za zbijanje vlastitih redova i potpirivanje omraze spram religijsko-nacionalno drugačijih. Razlog je to zašto vjernici u sferi društveno-političkog ne prednjače u procesima pomirenja i opraštanja.“ On dodaje da postoje i vjerske vođe koji u lokalnim vjerskim zajednicama koji su „otvoreni za demokratsku političku socijalizaciju i da su to često upravo voditelji ratom opustošenih i tranzicijom osiromašenih lokalnih vjerskih zajednica.“⁷⁶

Uzmemo li u obzir navedeno, evidentno je da religija kroz politiku ne samo da nema pozitivan utjecaj na pomirenju naroda i izgradnju pozitivnog mira, naprotiv, ona djeluje kao faktor kočničar. S pravom se pita Abazović, smatrajući da su to pitanja od ključne važnosti za BiH,“ kako rekonstituirati Bosnu i Hercegovinu kao političku zajednicu, a ne kao etno-religijske zajednice? Drugim riječima, kako povratiti pravo građana da ne budu diskriminirani u javnom i političkom životu poosnovu etno-religijskih principa? Kako razbiti začarani krug apstraktne etničke jednakosti i zasnovati odnose na principima konkretne etičke jednakosti, koja omogućava svakom pojedincu pravo na individualne slobode i dostojanstvo, ostvarivanje privatnih interesa, osobni razvoj, ali i pravo na grupne afilijacije? Ili da imaju pravo da ne budu afilirani bilo kojoj grupi?“⁷⁷

Vuković postavlja pitanje: „Da li je moguće usmjeriti stvaralačku energiju na neki projektovani identitet, da li se može oblikovati višestruki, podijeljeni identitet u kojem bi Bošnjaci, Srbi i Hrvati, ali i svi ostali stanovnici BiH, mogli da prepoznaju i prihvate kao svoje, kao zajedničko? Rijetki su oni koji mogu da razumiju kako nacionalno i građansko nisu u konfliktu, već da se podrazumijevaju, nadopunjuju, ali da je između njih potreban sklad, ravnoteža, prava mjera, zdrav odnos.“⁷⁸

---

⁷⁶ Krstić, Alen, 2017., „Nova politička kultura: izazov za religijske zajednice u BiH“ u Zbornik radova treće Akademije političke odgovornosti, Razvoj demokratske političke kulture: Regionalni društveno-politički izazov, Akademija političke odgovornosti Visoko, franjevački samostan sv. Bonaventure, str.23-25.

⁷⁷ Abazović, Dino, 2017., Religija : „Potcijnjeno mjesto političke socijalizacije ili o stanju i perspektivama socijalne pravde u BiH u Zbornik radova treće Akademije političke odgovornosti, Razvoj demokratske političke kulture: Regionalni društveno-politički izazov, Akademija političke odgovornosti Visoko, franjevački samostan sv. Bonaventure Fondacija Boris Divković, 45- 49, str.46.

⁷⁸ Vuković, Đorđe, Društvo u sumraku- Ogledi iz političke kulture, 2019.,Friedrich- Ebert- Stiftung, Sarajevo, str. 140.

Abazović, kao i većina sociologa naših prostora, ključ problema vide u desekularizaciji skrećući pažnju na pogrešno uopšteno i pojednostavljeno shvatanje termina desekularizacije kao nešto razumljeno kao protivljenje religiji i suprotstavljenje religiji, on naglašava da „polazeći od polazne premise da u suvremenim europskim liberalno-demokratskim društvima, pokazalo se, sekularizacija ne samo da štiti neotuđiva prava individualne svijesti, već je ona također način života sa postmodernim povratkom religije u najdemokratskijem maniru. Dakle, ne radi se o opoziciji ili antireligijskoj sekularizaciji, već sekularizaciji kao političkoj predanosti koja nastaje kao stvarnost života u višereligijskom svijetu.“ Riječ je o sekularizaciji koja vodi ka sakralizaciji religije.⁷⁹

Nisu li sociolozi u pravu? Polazeći od mirotvorstva, pomirenja i socijalne pravde koja je čini jezgro svih religija, s druge strane visoke religioznosti našeg društva, uključenosti religije u politiku i njene višestruke uloge u društvu vidimo da do pomirenja i pozitivnog mira nije došlo. Gdje je problem? Morali bi istražiti kakvu religioznost društvo posjeduje, nezavisno od vjerskih zajednica i vjerskih vođa.

5.3. Vjernici ili religiozni

„Religioznost u užem značenju riječi, onaj vid čovjekova odnosa spram religije koji naglašava osobnu, dublju vezanost uz religiju, nadnaravno, sveto. Ta dimenzija slijedi osobnu samodefiniciju kao religiozne osobe, stupanj važnosti Boga u svakodnevnom životu, priznanje da vjera može utješiti ili ohrabriti, učestalost molitve Bogu izvan vjerskih obreda i sl. Ona, dakle, pokušava prepoznati osobni doživljaj religije, neovisno o vjerovanju ili identifikaciji s određenom konfesionalnom zajednicom. Stupanj religioznosti uobičajeno je viši od stupnja vjerovanja.“⁸⁰

Jukić religioznost dijeli na političku/ izvanvanjsku i nepolitičnu/unutrašnju. „U prvoj vjernik koristi religiju za svoje osobne svrhe, pa je nužno instrumentalizira i zlorabi. Suprotno tome, u drugoj je jedino religija cilj vjernikove zauzetosti, a nikako ne sredstvo. On živi tako da bi drugi imali koristi od njega, a ne da bi se sam okoristio religijom na štetu drugih.

---

⁷⁹ Abazović, Dino, 2020., „Bosna i Hercegovina – „verovanje i pripadanje“ kao dominantan model religioznosti u tranzicijskom kontekstu“ u VRIJEDNOSTI u BiH : prikaz rezultata Europske studije vrijednosti 2019 / ur. Jadranka Kolenović-Đapo, Jelena Brkić-Šmigoc, Sarajevo : Friedrich-Ebert-Stiftung, str.161-178, str. 161.

⁸⁰ Zrnišćak, Siniša, 2008., „Što je religija i čemu religija: sociološki pristup“, Bogoslovska smotra, Vol. 78 No. 1, str.,25-37, str.28.

Vjernici koji posjeduju izvanjsku religioznost koriste je u vlastite biološke i društvene svrhe: da bi bili što sigurniji u svojem opstanku i okupljeniji u svojem kolektivitetu. Oni pak vjernici što posjeduju unutrašnju religioznost u njoj onda nalaze i jedini temelj svojega postojanja. Oni koji imaju najmanju, površinsku i izvanjsku religioznost ili je čak uopće nemaju, iskazuju veći strah pred činjenicom smrti od onih koji posjeduju jednu unutrašnju, duboku, proživljenu i vjerodostojnu religioznost.⁸¹

Sve religije koje prihvataju postojanje jednog Boga složne su u pogledu nastajanja svijeta: Prvi čovjek Adem/Adam je protjeran iz dženeta/raja zbog neslijeđenja Božije upute o nepribližavanju zabranjenom mu voću. Iz svoje milosti Bog šalje uputu za njegovo življenje na zemlji koju bi trebao slijediti kako bi nakon svoje smrti ponovo došao u dženet/raj iz koga je protjeran. Uputama se smatraju sveti spisi prema kojima bi vjernici trebali živjeti.

Polazeći suštinskog cilja svakog istinskog vjernika njegovo postojanje i življenje mora biti u skladu s uputom. Ne baveći se pitanjima koja je uputa ispravna ili ne, u kom pogledu se razilaze, suština svih uputa je ista i upućuje na činjenje dobra.

U pogledu rješavanja dileme ovog rada od suštinskog zadržaja je razlikovati religioznog od vjernika. Bez obzira kojoj religiji pripadao, cilj vjernika je isti – poslije smrti doći u dženet/raj. Tako vjernik ovaj život smatra prolaznim i čini sve kako bi postigao Božiju milost i zadovoljstvo, on mora dobro da poznaje šta je napisano u svetim spisima kako bi prema tome djelovao. On dobro zna da sebe ne može podrediti samo određenim dijelovima u svetih knjiga, nego proučava i podređuje se cjelokupnoj uputi u nastojanju da postigne svoj krajnji cilj.

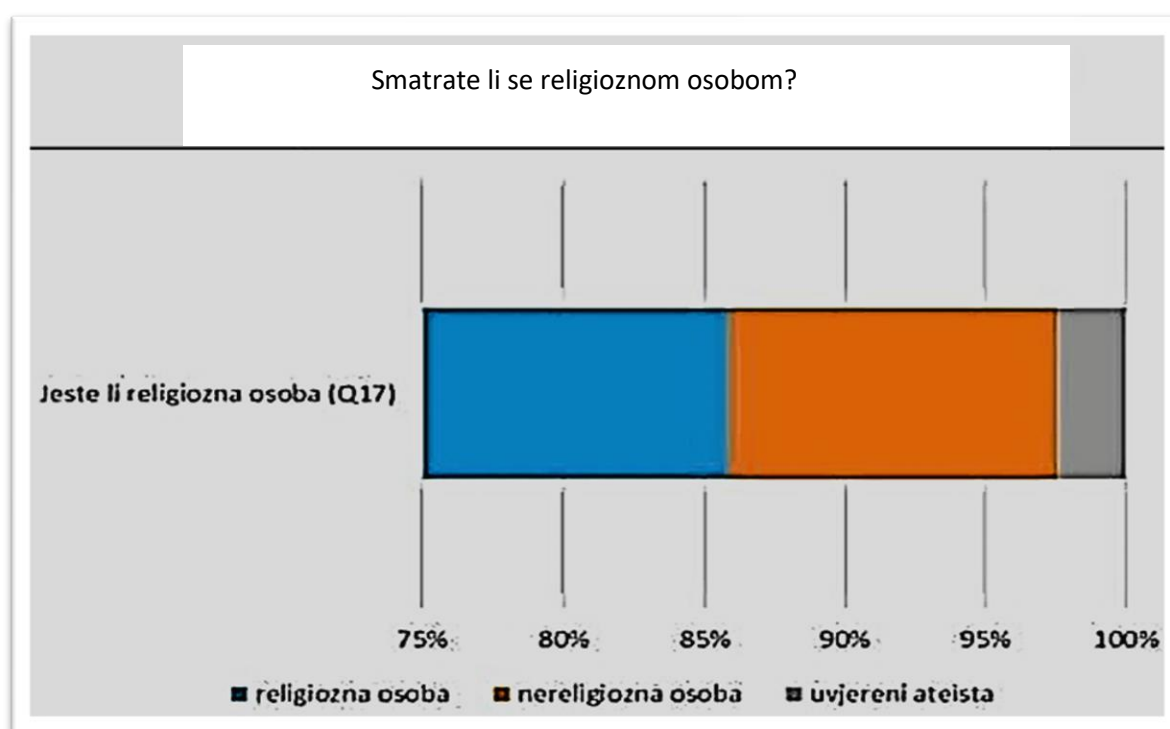
Promotrimo li istraživanja koja služe kao pokazatelji religioznosti, uočiti ćemo da se nivo religioznosti mjeri na osnovu religijske identifikacije, konfesionalne samoidentifikacije i participacije u vjerskim aktivnostima. „Za indikatore religijske identifikacije najčešće se uzimaju: religijsko samoodređenje („vjernik sam“), konfesionalna samoidentifikacija (vjera u Boga, uskrsnuće, raj, pakao...), indikatore participacije u vjerskim aktivnostima (učestalost posjećivanja hramova, obavljanja molitve).“⁸² Ovo su indikatori na osnovu kojih se pokazalo

---

⁸¹ Jukić, Jakov, 1996., „Političke religije i pamćenje zla“, Društvena istraživanja : časopis za opća društvena pitanja, Vol. 5 No. 3-4 (23-24) str.765-787, str.784.

⁸² Cvitković, Ivan, 2015., „Poteškoće (nekadašnje i sadašnje u sociološkom istraživanju religioznosti stanovništva u BiH“, u Društveni temelji duhovnog mira Istraživanje uloge religije u procesu izgradnje povjerenja i pomirenja, Zbornik radova s konferencije održane 16.-18. siječnja/januara 2015. godine u Bijakovcima-Međugorju na Fakultetu društvenih znanosti dr. Milenka Brkića, Sveučilište Hercegovina, ur. Kuburić, Z.,

da je bosanskohercegovačko društvo visoko religiozno, čak 85,9 % stanovništva je religiozno, pokazuju Europske studije vrijednosti 2019. godine. Promotrimo li procenat pozitivnih odgovora na pitanja: Da li se smatrate religioznom osobom? Vjerujete li u život poslije smrti? Koliko se često molite izvan vjerskog obreda? možemo uočiti određene nepodudarnosti. Naime, 85,9 je religioznih, oko 80% njih vjeruje u dženet/raj a samo 31,2% njih se se moli Bogu svaki dan. Očigledno je da ovih 85,9% religioznih imaju različite religioznosti, odnosno da se naslutiti postojanja religioznih i vjernika.⁸³

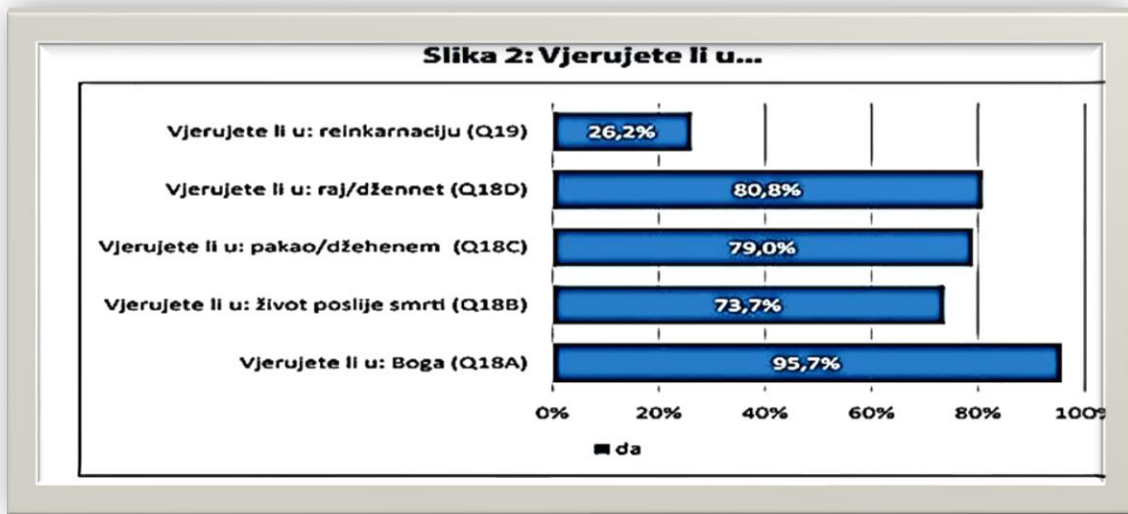

Slika br. 3, Vrijednosti u BiH : prikaz rezultata Europske studije vrijednosti 2019.⁸⁴

Brkić.M.,A., Centar za empirijska istraživanja religije u Bosni i Hercegovini, Sarajevo – Sveučilište Hercegovina, Mostar, str.,63-76., str.67.

⁸³ Abazović, Dino, 2020., „ Bosna i Hercegovina – „verovanje i pripadanje“ kao dominantan model religioznosti u tranzicijskom kontekstu“, u Vrijednosti u BiH : prikaz rezultata Europske studije vrijednosti 2019 / ur.Jadranka Kolenović-Đapo, Jelena Brkić-Šmigoc, Sarajevo : Friedrich-Ebert-Stiftung, 2020., str.161-178.

⁸⁴ Izvor: Abazović, Dino, 2020., „ Bosna i Hercegovina – „verovanje i pripadanje“ kao dominantan model religioznosti u tranzicijskom kontekstu“, u Vrijednosti u BiH : prikaz rezultata Europske studije vrijednosti 2019 / ur.Jadranka Kolenović-Đapo, Jelena Brkić-Šmigoc, Sarajevo : Friedrich-Ebert-Stiftung, 2020., str.161-178.

Slika br.4., Vrijednosti u BiH : prikaz rezultata Europske studije vrijednosti 2019.⁸⁵

Slika br.5., Vrijednosti u BiH : prikaz rezultata Europske studije vrijednosti 2019.⁸⁶

⁸⁵ Izvor: Abazović, Dino, 2020., „ Bosna i Hercegovina – „verovanje i pripadanje“ kao dominantan model religioznosti u tranzicijskom kontekstu“, u Vrijednosti u BiH : prikaz rezultata Europske studije vrijednosti 2019 / ur.Jadranka Kolenović-Đapo, Jelena Brkić-Šmigoc, Sarajevo : Friedrich-Ebert-Stiftung, 2020., str.161-178.

⁸⁶ Isto.

U ovu svrhu mogu nam poslužiti rezultati istraživanja pod nazivom “Religija u savremenom bosanskohercegovačkom društvu”, provedenog od strane Naučnoistraživačkog instituta “Ibn Sina” u Sarajevu. Prema ovom istraživanju 86% je religioznih, religiju doživljava kao duhovnu potrebu čovjeka (47%), kao “cjelovitu uputu za život” (36%) ispitanika. Na pitanje koliko poznajete svoju religiju, 60% je odgovorilo djelimično a 34% potpuno.⁸⁷

Polazeći od činjenice da život vjernika mora biti usklađen s Božijom uputom a uputstvo se nalazi u svetim knjigama, nazire se da u našem religioznom društvu postoji veoma mali procenat vjernika. Moguće je da bi vjernici činili 30% od ukupnih religioznih. Smatrajući da je krajnji cilj svakog vjernika – da vječni život provede u raju/ dženetu, broj vjernika bi se mogao provjeriti na osnovu procenta dobivenih potvrdnih odgovora na postavljeno pitanje - Da li ste u ovom momentu spremni napustiti ovozemaljski život u zamjenu za raj/dženet? Za pretpostaviti je da bi procenat potvrdnih odgovora bio poražavajuće nizak. Stoga je veoma važno da teolozi provedu ozbiljnija i opširnija istraživanja koja će nam omogućiti detaljniji uvid o obliku religioznosti našeg društva. Takva istraživanja bi imala veliki značaj za sociologe koji se bave proučavanjem religije kao društvenog faktora.

Nema li Cvitković pravo kada se kako on kaže često zapita : „Je li u Bosni i Hercegovini živimo u “religijskom”, “postreligijskom” ili dobu “vjerujućihnevjernika”? Rekao bih da živimo u ovom trećem modelu.“Trećim model su religiozni ali „ne slijede ono što od njih traži njihova religija (osobito u sferi moralnih vrijednosti koje možemo smatrati i univerzalnim poput “Ne ubij”, “Ne kradi”, “Ne laži”, itd.)“⁸⁸

Jukić zaključuje da „ako su to zaista vjernici - bilo koje od triju konfesija - oni su morali odlučno i jasno odbiti zlopotrebubu vjere u ratne svrhe. Ne čine li to dovoljno glasno, postaju nehotice sukrivcima ne samo u ratu nego i u nedopustivu sramoćenju svetih istina svoje vjere.“⁸⁹

Može li ovako shvaćena i življena religija doprinijeti pomirenju naroda u B i H? Da može, već bi imali pozitivan mir, jer kako kaže Krstić „vjernik, svjestan sebe i svoje odgovornosti,

---

⁸⁷ Žiga, Jusuf, 2007., „Odnos prema religiji u savremenom bosansko-hercegovačkom društvu“, Znakovi vremena, Sarajevo, Vol.10, No. 35736, 50-64.

⁸⁸ Cvitković, Ivan, Religija u raljama politike, Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine Sarajevo, 2019., str.60.

⁸⁹ Jukić, Jakov, 1996., “Političke religije i pamćenje zla“ ,Društvena istraživanja : časopis za opća društvena pitanja, Vol. 5 No. 3-4 (23-24), str. 765-787.

bit će svjestan i odgovoran građanin, stup demokratskog društva, građanin svjestan sebe i svoje odgovornosti, otvoren za samostalno i solidarno djelovanje, bit će svjestan i odgovoran član religijske zajednice.“⁹⁰

Međutim, očigledno je da smo društvo religioznih ali ne i vjernika. Mardešić upozorava na postojanje ateizma koji dolazi iz religije a ogleda se u iskrivljenosti vjere, u nevjernosti vlastitih vjernika posvećenih napadanju tuđeg zla, a ne borbi protiv svojeg zla, ličnog, obiteljskog, plemenskog, narodnog ili civilizacijskog. Smatrajući ga opasnošću za svaku religiju i religioznost uopšte kako u prošlosti tako i danas.⁹¹

Na pitanje da li religija može doprinijeti rekoncilaciji u BiH, Čekrlija s pravom kaže da je „kao i većina odgovora, koje religija nudi dvojak; DA ukoliko se radi o humanoj religioznosti (odnosno vjeri, spiritualnosti ili intrinzičkoj religioznosti) i NE ukoliko se radi o konformističkoj religioznosti (autoritarnoj ili ekstrinzičkoj religioznosti). Drugačije rečeno, humana religioznost kao vjera u dobro i nastojanje da se dobro čini, pojedincu ne donosi umanjenje anksioznosti niti od jednog autoriteta. Ideja dobrog postaje sama po sebi autoritet a pojedinac odgovoran prvenstveno sebi. Ponašanje i rezonovanje pokrenuto ili oblikovano humanom religioznosti tako nema za cilj opstanak religije već opstanak dobroga ličnom i društvenom planu. Time i potrebe za opstanak ili jačanje vlastite religije ustupaju mjesto potrebi da se ponaša u skladu sa opštim humanističkim načelima. Drugim riječima, humana religioznost ima potrebni potencijal koji može pomoći u ozdravljenju međuljudskih i međuetničkih odnosa u Bosni i Hercegovini. Ukoliko je osnova djelovanja individue i grupe vjera a ne konformistička religioznost, onda se može očekivati izvjesno unapređenje međuljudskih i međugrupnih odnosa u Bosni Hercegovini. Ukoliko bi se pak, oslonili na religije da unapređuju međuetničke i međureligijske odnose, najvjerovatnije bi i dalje imali status quo.“⁹²

---

⁹⁰ Krstić, Alen, 2017., „Nova politička kultura: izazov za religijske zajednice u BiH“, u Zbornik radova treće Akademije političke odgovornosti, Razvoj demokratske političke kulture: Regionalni društveno- politički izazov, Akademija političke odgovornosti Visoko, franjevački samostan sv. Bonaventure Fondacija Boris Divković, str.23-25.

⁹¹ Mardešić, Željko, 2004., „Religijsko pamćenje u tradiciji i postmodernitetu“, u Kršćanstvo i pamćenje, Ur.Vuleta, Bože i dr., Franjevački institut za kulturu mira : Hrvatski Caritas, Split- Zagreb, 195-224, str. 221.

⁹² Čekrlija, Đorđe, Čekrlija, Saša, 2015., „Religioznost kao distinktivna karakteristika pojedinca ili društvena orijentacija“, u Duhovni temelji društvenog mira – Istraživanja uloge religije u procesu izgradnje povjerenja i pomirenja, ur. Zorica Kuburić Marko-Antonio Brkić ,185-187, Centar za empirijska istraživanja religije u Bosni i Hercegovini – CEIR, Sarajevo –Mostar, str.186.

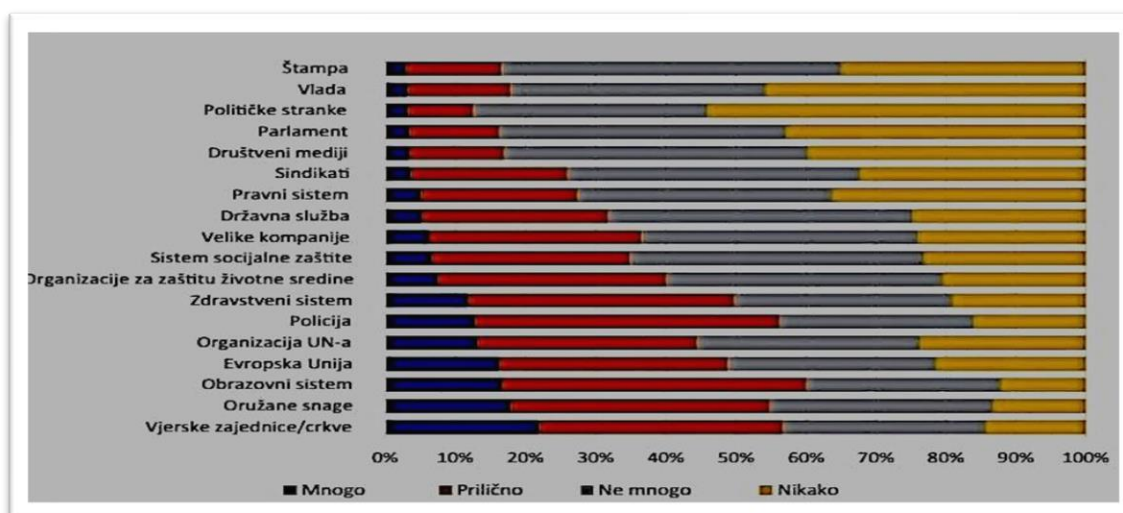

5.4. Vjerske zajednice u BiH

U Bosni i Hercegovini postoje četiri velike vjerske zajednice: Rimokatolička Crkva, Islamska zajednica, Srpska pravoslavna crkva i Jevrejska zajednica. Od njih se očekuje da maksimalano doprinesu izgradnji mira u BiH. Da li su, i koliko doprinijele procesu pomirenja naroda i izgradnji mira veoma je upitno. Njihova temeljna zadaća ogleda se u poučavanju ljudi religiji i vjeri. U prethodnom poglavlju smo zaključili da je bosanskohercegovačko društvo religiozno ali ne i društvo vjernika.

Vjerske zajednice nemaju čarobni štapić za rješenje problema ali one moraju biti voditeljice pomirenja i izgradnje mira jer svaka religija, poziva na mir, ljubav, praštanje, dobročinstvo, pravедnost, samilost, tj. sveopće dobro. U slučaju da časno i predano rade na obavljanju temeljne im zadaće, vjerski poglavari i vjerske zajednice automatski doprinose ostvarenju nam glavnog društvenog cilja kome bi trebali težiti svi, a to je pomirenje, mir i blagostanje.

Prema istraživanjima Europske studije vrijednosti 2019. godine vjerske zajednice su institucije u koje građani imaju najviše povjerenja što im nameće ogromnu obavezu i dužnost da ukazano povjerenje opravdaju proklamirajući zajedničku im suštinu dobra.

Slika br.6, Povjerenje građana u institucije, Vrijednosti u BiH: prikaz rezultata Europske studije vrijednosti 2019.⁹³

⁹³ Izvor: Randall, Puljek, Shank,2020., „Politika i civilno društvo“, u Vrijednosti u BiH : prikaz rezultata Europske studije vrijednosti 2019., ur.Jadranka Kolenović, Đ., Jadranka, Brkić, Š., Jelena, Sarajevo : Friedrich-Ebert-Stiftung, 2020.,str.218-247., str.226.

Nemaju li bosanskohercegovačke vjerske zajednice i vjerski lideri obavezu da poštuju i promovišu Deklaraciju o svjetskom etosu „Towards a Global Ethic“, dokument usvojen od strane članova Parlamenta svjetskih religija 1993. godine, u kome se tvrdi da je zajednički fond temeljnih vrijednosti izučavanje religija i da one tvore temelj svjetskog etosa, te da je istina poznata samo je treba prihvatiti i postupati prema njoj. Prema Svjetskom etosu nema mira među narodima bez mira među religijama, nema mira među religijama bez dijaloga između religija, nema dijaloga između religija bez temeljnih istraživanja religija.

Koncepcija svjetskog etosa počiva na dva načela:

- Načelo ljudskosti: Sa svakim čovjekom mora se postupati ljudski a ne neljudski.
- Načelo uzajamnosti, odnosno „zlatno pravilo“: Ne čini drugom ono što ne želiš da drugi čini tebi. Gdje se ističe da bi ovo pravilo trebalo da se primjenjuje za sva životna područja, za porodicu i zajednice, za rase, nacije i religije.

Četiri su smjernice svjetskog etosa:

- dobrovoljno se obvezati na kulturu nenasilja i strahopoštovanja svekolikog života,
- dobrovoljno se obvezati na kulturu solidarnosti i pravednog gospodarskog poretka,
- dobrovoljno se obvezati na kulturu tolerancije i život u istinoljubivosti,
- dobrovoljno se obvezati na kulturu ravnopravnosti i partnerstva muškarca i žene, roditelja i djece.⁹⁴

Zar ne bi vjerske zajednice, tj. vjerske vođe trebale da imaju na umu i Dokument o ljudskom bratstvu za svjetski mir i zajednički život koga su potpisali šejh Al-Azhara i papa Franjo 2019.godine. U njemu se kaže: “Ovo je dokument koji poziva sve ljude, koji u svojim srcima imaju vjeru u Boga i vjeru u ljudsko bratstvo, da se ujedine i rade zajedno tako da to bude

---

⁹⁴ Towards a Global Ethic: An Initial Declaration is a 1993 document by members of the Parliament of the World's Religions, 1993., <https://parliamentofreligions.org/new-publications/towards-global-ethic-initial-declaration-fifth-directive> , datum pristupa:23.2.2021.god.

vodič za buduće generacije da unapređuju kulturu međusobnog poštivanja sa sviješću o neizmjerljivoj Božijoj milosti, koja čini da su svi ljudi braća i sestre.“⁹⁵

U dokumentu se apeluje na sve ljude da usvajaju kulturu dijaloga kao put, međusobnu saradnju i razumijevanje, na širenje kulture tolerancije i suživota u miru, da se interveniše kako bi se zaustavili ratovi i sukobi, zagađivanje okoliša i sve što narušava sklad na zemlji. Ističući „da autentična učenja religija pozivaju da ostanemo vjerni vrijednostima mira; da branimo vrijednosti međusobnog uvažavanja, ljudskog bratstva i harmoničnog suživota; da obnovimo mudrost, pravdu i ljubav; da religije ne smiju huškati ljude na rat, na mržnju, na neprijateljstvo i ekstremizam, niti ih smiju huškati na nasilje ili prolijevanje krvi.“⁹⁶

Uzimajući u obzir mirotvorni potencijal svih religija, navedene dokumente koji bi trebali primarne smjernice svima koji podučavaju religiji i vjeri, povjerenje građana koje vjerske zajednice uživaju, neosporna je činjenica da vjerske zajednice i vjerski lideri moraju imati vodeću ulogu na putu pomirenja i izgradnje pozitivnog mira.

Cvitković smatra da način“ djelovanja religije u društvu, u mnogome ovisi o ponašanju religijskog vodstva“, odnosno na koji način se iskorištava religijski potencijal i odnosa religijskih vođa prema religijskim različitostima. On dodaje da „religijske zajednice gube uvjerljivost u borbi za pomirenje prije svega svojom borbom za ekonomskom moći i kontrolom nad životima građana.“ Smarajući da su njihovi apeli za pomirenje blijedi jer i same nisu spremne da ih slijede. Religijske vođe putem propovijedi mogu educirati o moralnom odgoju, te promovisati izgradnju povjerenja i pomirenja. Osim propovijedi, religijske zajednice treba da koriste sve medije, uključujući velike mogućnosti internet medija, kako bi promovisali i zagovarali pomirenje i povjerenje.⁹⁷

Na osnovu rezultata istraživanja učestalosti spominjanja i koncepta pomirenja u službenim glasilima vjerskih zajednica u Bosni i Hercegovini (Glasnik Srpske pravoslavne crkve, Vrhbosna (glasilo Vrhbosanske metropolije) i Glasnik Rijasetu Islamske zajednice) u periodu od 1996. do 2007. godine, Lasić zaključuje:

---

⁹⁵ Dokument o ljudskom bratstvu za svjetski mir i zajednički život, (2019.), dostupno na: <https://www.nedjelja.ba/hr/vijesti/svijet/dokument-o-ljudskom-bratstvu-za-svjetski-mir-i-zajednicki-zivot/8892>, datum pristupa:23.2.2021.god.

⁹⁶ Isto.

⁹⁷ Cvitković, Ivan, 2013., „Kako doći do pomirenja?Postoji li univerzalni model?“, u Uloga religije u pomirenju i tranzicionoj pravdi, ur.Knežević, Nikola,Centar za istraživanje religije, politike i društva, 11-21.,str 15.

- „Legitimnost i autoritet koje su vjerski poglavari, osobito oni koji su zagovarali i svjedočili mir i pomirenje, imali u ratnom periodu i neposredno nakon rata u trajnom opadanju ili su već nestali.
- Veliki utjecaj i autoritet vjerskih zajednica je, najvećim dijelom, iskorišten za političke i nacionalne ciljeve što nije, niti bi trebala biti, prvotna i glavna dužnost vjerskih zajednica – rad na općem dobru i pomirenju i mirotvorstvu zanemaren je i najčešće pro forma. Sve zajednice su u mnogome zaokupljene sobom – ne svojim vjernicima ili i drugim vjernicima, već vlastitim institucijama i pravima dok dužnosti i izvorno poslanje ostaju u drugome planu. Zaokupljene su drugim, „važnijim“, temama koje variraju od dnevno političkih do međunarodnih i „vlastitih lokalnih“.
- Nedostaje stvarna zajednička akcija – neprestano je inzistiranje na tome da drugi trebaju prvi učiniti prvi korak, ispričati se i pokajati za vlastite grijehе, dok je samokritičnost i priznavanje vlastitih pogrešaka rijetko, kod nekih glasila i potpuno odsutno.
- Svi su za pomirenje, - deklarativno, gotovo upravidu, no nigdje ne postoji jasno definirana i razrađena strategija niti institucionalizirani okvir za pomirenje i mirotvorni rad.
- Religijskim zajednicama je potrebna odvojenost od politiziranosti i ne miješanje u dnevno političke teme koji su stalno prisutni u tekstovima, te povratki izvornom mirotvornom poslanju religija, kako duhovnost, kako prvotna i najvažnija dužnost vjerskih zajednica, ne bi bila zamijenjena nečim sekundarnim.“⁹⁸

Iako je od ovog istraživanja prošlo četrnaest godina, danas svjedočimo da nije došlo do nekih veći pozitivnih promjena. Samim tim se nameće potreba da se svi vjerski lideri i vjerske zajednice preispitaju šta su uradili kako bi doprinijeli izgradnji mira u BiH. Ovo bi mogao biti i podstrek za daljnja empirijska istraživanja.

Pozivajući se na istraživanja o pomirenju naroda u BiH, Markešić konstatuje da su „vjernici spremniji za izgradnju pomirenja i mira nego što su to njihove vjerske vođe“. On kritikuje predstavnike nacionalnih vjerskih zajednica jer „nisu osudili pojedinačne zločine pripadnika svojih vjerskih zajednica i distancirali se od njih i da se još uvijek nisu zajedno našli kako bi u

---

⁹⁸ Lasić, Ivan, 2013., „Pomirenje i Vjerske Zajednice U Bosni I Hercegovini: Koncepti Pomirenja U Službenim Glasilima Katoličke Crkve, Pravoslavne Crkve i Islamske Zajednice U Bosni I Hercegovini“, u Uloga religije u pomirenju i tranzicionoj pravdi, ur. Knežević, Nikola, Novi Sad: Centar za istraživanje religije, politike i društva, str. 117-129, str. 124-125.

religijskome ozračju i bez straha štoće im reći njihove političke vođe izišli pred svoje vjernike sa zajedničkim (islamsko-katoličko-pravoslavnim) prijedlogom kako bi trebala izgledati država Bosna i Hercegovina u kojoj bi – kao državi i društvu – njihovi vjernici (muslimani, katolici, pravoslavci) mogli živjeti zajedno s pripadnicima drugih vjerskih zajednica, odnosno s onima koji uopće ne vjeruju.“⁹⁹

Čekrlija ističe da su „sve religije osudile rat i nasilje, odnosno post-ratni kaos u Bosni i Hercegovini ali da nijedna nije osudila javno svoje članove koji su na bilo koji način djelovali.“ On dodaje da „u Bosni i Hercegovini postoji ogroman broj primjera gdje su pojedinci ili grupe sa dominantnom konformističkom religioznošću promovišući ili glorifikujući vlastitu religiju (po smjernicama religijskih autoriteta) djelovali potpuno suprotno humanizmu. Religije su zainteresovane za svoj opstanak izadržavanje blagodetnog položaja koji imaju u današnjoj Bosni i Hercegovini, a obični ljudi sa druge strane, za unapređenje života i izlazak iz lavirinta zakomplikovanog etničkim i religijskim (ne)slaganjima.“¹⁰⁰

Oršolić smatra da je „najveća kočnica pomirenju i ponajveći moralno-psihološki problem današnje BiH odnos prema žrtvama rata. Viktimizirajući govor o vlastitim žrtvama i mučenicima i politička licitacija njihovim brojem – što više, to bolje – teže daljnjoj homogenizaciji etnokonfesije (dobro poznata dogma o jedinstvu). Često nažalost u BiH u takvom govoru prednjače predstavnici vjerskih zajednica. Često se upravo oni opiru priznavanju krivnje pripadnika vlastitog kolektiva za patnje drugih, ali i opraštanju drugima za pretrpljeno zlo. Pa ako već ne postoji spremnost da se verbalno sroči isprika i zatraži oprost za zla počinjena od pripadnika vlastitog kolektiva, dobar početak bile bi što češće i što bolje

---

⁹⁹ Markešić, Ivan, 2015., „Kočničari pomirenja u bosni i hercegovini: obični građani vjernici ili predstavnici njihovih vjerskih zajednica“, u Društveni temelji duhovnog mira Istraživanje uloge religije u procesu izgradnje povjerenja i pomirenja, Zbornik radova s konferencije održane 16.-18. siječnja/januara 2015. godine u Bijakovčićima-Međugorju na Fakultetu društvenih znanosti dr. Milenka Brkića, Sveučilište Hercegovina, ur. Kuburić, Z., Brkić.M.,A., Centar za empirijska istraživanja religije u Bosni i Hercegovini, Sarajevo – Sveučilište Hercegovina, Mostar, str. 99-114, str.113.

¹⁰⁰ Čekrlija, Đorđe, Čekrlija, Saša, 2015., „Religioznost kao distinktivna karakteristika pojedinca ili društvena orijentacija“, u Duhovni temelji društvenog mira – Istraživanja uloge religije u procesu izgradnje povjerenja i pomirenja, ur. Zorica Kuburić Marko-Antonio Brkić, 186-187, Centar za empirijska istraživanja religije u Bosni i Hercegovini – CEIR, Sarajevo – Mostar, str.186.

popraćene zajedničke posjete predstavnika svih vjerskih zajednica svim mjestima stradanja, čiji bi primjer potaknuo i bh. vjernike na sličnu praksu.“¹⁰¹

Krstić konstatuje da „bez otvorenog i čestitog dijaloga o prošlosti, putem opraštanja i pomirenja, nezamislivo je ozdravljenje tranzicijskih društava. S govornica lokalnih vjerskih zajednica tako se isključivo govori o vlastitim nacionalno – religijskim patnjama i žrtvama. Za njih su rezervirane ne samo molitvene ceremonije, nego i spomenici kao javna „mjestasjećanja“, često podignuti čak i za egzekutore žrtava drugačije religijsko - nacionalne pripadnosti, beznačajnu cijenu vlastite religijsko -nacionalne čistoće, sada nerijetko čak i teritorijalno zajamčene“¹⁰²

Jusić kaže da u svom „razgovoru sa brojnim pripadnicima vjerskih zajednica najčešći odgovor napitanje zašto vjerske zajednice ne predvode proces pomirenja bio je da se od njih ne može očekivati da budu pokretači tog procesa, koji očito u svim ostalim domenima društvenog života već duže vremena stagnira“. Pred vjerske zajednice se stavlja problem suočavanja s prošlošću što one nisu kadre riješiti zbog postojanja različitih stavova o tome kao i problem nepostojanja „jedinstvene vizije kako krenuti naprijed“. Problem je cjelokupnog društva u „proizvođenju paralelnih istina“ što se reflektuje i na vjerske zajednice. „One ne mogu utvrđivati činjenice o stradanju ili o uzrocima sukoba, ali mogu stvoriti ambijent u kojem se o tim dešavanjima govori bez pristranosti, huškanja ili manipulacije emocijama. Sve vjerske zajednice u svojim temeljnim učenjima imaju značajan potencijal koji može pomoći u procesu suočavanja sa prošlošću i izgradnji mira i pomirenja. Tu prije svega mislim na instituciju oprosta i “otvorena vrata pokajanja”, čemu sve religije naučavaju. To u kojoj mjeri i na koji način bi vjerske zajednice trebale i mogle učestvovati u procesu suočavanja s prošlošću nešto je što bi svaka od njih trebala postaviti kao cilj. Teško da može doći do procesa pomirenja bez spremnosti za preuzimanje kolektivne, ako ništa, moralne odgovornosti. Svjesni sve kontraverze oko pitanja kolektivne odgovornosti, ostaje činjenica da, taman da neko i nije odgovoran za ono što su pripadnici njegovog naroda u njegovo ime činili, on definitivno jeste odgovoran za ono kako se danas odnosi prema tome. Evidentno je da se u proces oprosta i

---

¹⁰¹ Oršolić, Marijan, Religija i proces pomirenja u BiH, Prometej.2015. dostupno na: <http://www.prometej.ba/clanak/drustvo-i-znanost/religija-i-proces-pomirenja-u-bih-1900>, datum pristupa: 15.3.2021.god.

¹⁰² Krstić, Alen, 2017., „Nova politička kultura: izazov za religijske zajednice u Bi H „u Zbornik radova treće Akademije političke odgovornosti, Razvoj demokratske političke kulture: Regionalni društveno- politički izazov, Akademija političke odgovornosti Visoko, franjevački samostan sv. Bonaventure Fondacija Boris Divković, str. 23-25.

pomirenja ne ulazi često iz straha od zaborava i pijeteta prema žrtvama. Međutim, oprostiti i zaboraviti nije isto.“¹⁰³

Vjerske zajednice tj. vjerski lideri moraju preuzeti ulogu promotivlja pomirenja i mira bez obzira na sve poteškoće s kojim se suočavaju. Svaki korak ka pomirenju, ma koliko on bio mali, veoma je značajan za proces izgradnje mira. Jedan od pozitivnih primjera doprinosa pomirenju naroda može se smatrati zajednička molitva za žrtve rata u BiH, održana od strane četiri vjerska poglavara u februaru 2020. godine. Poruke koje su uputili tom prilikom su bile:

- „Svijet nije svjestan da se danas borimo protiv mržnje, isključivosti, nijekanja prava čovjeka i ugrožavanja dostojanstva čovjeka. Pokojne sve treba poštivati a živima pamet pribirati.“(kardinal Puljić),
- „Jako je važno da cijenimo svaku žrtvu koja je pala u Bosni i Hercegovini i osuđujemo svakog zločinca bez obzira na njegovo ime i prezime te je istaknuo kako se nada da ljudi u BiH više nikada neće biti u prilici iskusiti gorke lekcije iz prošlosti.“(reis Kavazović)
- „Ovo je velik doprinos našim naporima za izgradnju trajnog mira i uklanjanje jezika mržnje koliko god je to moguće. Vjerujem da će ovo doprinijeti boljem razumijevanju svih nas u BiH.“ (Jakob Finci)¹⁰⁴

Slika br.7, Četiri vjerska poglavara se pomolila za sve žrtve rata u BiH ¹⁰⁵

¹⁰³ Jusić, Muhamed, 2017., „Izazov suočavanja s prošlošću, vjernici i vjerske zajednice“, Balkan perspectives- Časopis o suočavanju s prošlošću, 07 ~ 06/2017. str.20-23.,

¹⁰⁴<https://www.bljesak.info/kultura/vjera/cetiri-vjerska-poglavara-se-pomolila-za-sve-zrtve-rata-u-bih/300639>, datum pristupa: 14.3.2021.god.

Ovakve poruke mira, osuđivanje zla i zločinca, bez obzira da li su u pitanju „naši“ ili „njihovi“, osuđivanje jezika mržnje, isključivosti i ugrožavanja ljudskog dostojanstva, bi svakodnevno trebale dopirati do građana BiH. Međutim, primjeri su rijetki i sporadični.

5.5. Dijalog i međureligijski dijalog

Stalno smo u prilici da čujemo kako je za uklanjanje netrpeljivosti, mržnje, nerazumijevanja među narodima u BiH potrebno inzistiranje na uspostavljanu konstantnog međureligijskog dijaloga. Stvarnog mira nema bez pomirenja i rušenja međusobnih barijera. Pomirenja nema bez dijaloga. Dijalog, kao i pomirenje, teba da ide odozgo prema dolje i obrnuto. Učesnici u dijalogu bi trebali biti upoznati sa osnovama vođenja dijaloga. Pod dijalogom se ne može podrazumijevati svaki razgovor između dvije ili više osoba. Dijalog ne može biti sveden na puku odbranu uvjerenja njegovih učesnika niti na nepogovorno prihvatanje tuđih ubjeđenja kao i jednolično prezentovanje različitih shvatanja. Dijalog je mnogo više od toga. “To je misaoni i etički napor da se različite ideje i stanovišta dovedu u neku vrstu dijalektičkog odnosa, a time i sinteze. To je demokratski put i sredstvo kojim se različita mišljenja, sudovi i uvjerenja mogu ravnopravno sresti, uzajamno provjeriti i približiti. To je dakle, mirni, razložni, argumentovani, dobronamjerni i ravnopravni razgovor ljudi čiji je cilj i interes da se o nečemu dogovore.”¹⁰⁶

Kod nas se dijalog najčeće javlja u obliku borbe za odbranu uvjerenja, tj. nastojanja da se sugovornik porazi. Isključivost i dogmatizam su najljući neprijatelji dijalogu. Strana koja nije spremna da svoja, unaprijed postavljena, uvjerenja o nečemu preispituje nije sposobna da učestvuje u dijalogu. Ona je nesposobna razumijeti sve što je drugačije i što se razlikuje od njenog stava. Apsolutnom vjerom u sopstvenu ispravnost i tuđu pogrešivost dijalog je osuđen na propast. S druge strane konformistički dijalog koji teži beskonfliktosti također nema nikakvu svrhu. „Kultura dijaloga ne podrazumijeva samo kulturu sagovornika već predpostavlja demokratsku svijest, razvijenu i emancipovanu sredinu, i konačno naviku da se provjeri sve relevantno, sve što se naslućuje. Dijalog ima smisla kad raskrinkava, poništi tuđe

---

¹⁰⁵Izvor: <https://www.bljesak.info/kultura/vjera/cetiri-vjerska-poglavara-se-pomolila-za-sve-zrtve-rata-u-bih/300639>, datum pristupa: 14.3.2021.god.

¹⁰⁶ Radonjić, Radovan, 2005., “Dijalog“, u Mala čitanka o dijalogu, grupa autora, Nansen dijalog centar- Crna Gora, str.40-46.

i vlastite predrasude, kada razobličava ideološke fascinacije, rastvara i preobražava zaslijepjenost dogmatizma. Dijalog je geometrija govora. Duša i podstrekač mišljenja.“¹⁰⁷

Šušnjić smatra da“ za istinski razgovor nisu potrebna nikakva pravila, već iskreni susreti ljudi s različitim pogledima na svijet i da se samo iz tih duhovnih susreta rađa smisao za trpeljivost i vrednovanje tuđeg stava. Razgovor koji je vezan za određena mu pravila ne dozvoljava stranama da slušaju jedna drugu ali i razgovor koji nije vezan za određena načela uspješnog dijaloga „prijeti da se izrodi u brbljanje.“¹⁰⁸ On navodi 43 načela koja bi mogla biti vodič za dijalog koji je značajan za istinu i zajednički život. Nema sumnje da bi svaki dijalog morao biti vezan za navedena načela, međutim, kada govorimo od dijalogu sa aspekta bitnosti izgradnje mira u našem društvu izdvojiti ćemo neka od načela koja se nikako ne smiju zanemariti a to su:

- „Jedno pitanje iz ljudskog života po pravilu ima više odgovora. Svako ko misli da je jedino njegov odgovor istinit, postaje neodgovoran, jer dovodi u pitanje druge i drukčije odgovore, pa i samu mogućnost drukčijih odgovora.
- Biti odgovoran, znači biti spreman da se na sebe preuzme krivica vlastitog čina.
- Ako razgovor vode osobe a ne ustanove, onda odgovornost mora biti lična, inače je nema. Kolektivna odgovornost postoji tamo gdje su ljudi postali ravnodušni prema zločincima: tu niko nije kriv, ili, što je isto , svi su krivi. Baš zato što pojedinac nije kriv i odgovoran, ustanove nikome ne odgovaraju. Ovdje je bitno priznanje osobe koja vodi razgovor a ne njene uloge u sistemu.
- Bez povjerenja u drugog i poštovanja drugog, koji teži istini, bez obzira koliko je daleko od nje u početku razgovora, nema iskrenog razgovora između dva čovjeka.
- U razgovor se ulazi s ciljem da se traži istina a ne da se ostvari pobjeda nad sugovornikom.
- U toku rasprave otkrivaju se ne samo istine, nego i zablude.
- Dva čovjeka je moguće privoljeti na razgovor samo ako oba uvide jedan viši zajednički cilj koji je ostvariv samo ako oni udruže svoje duhovne i tjelesne snage. Samo tako se smanjuje napetost i raste povjerenje između njih.

---

¹⁰⁷ Božović, Ratko, 2005., „Povratak dijalogu“, u Mala čitanka o dijalogu, grupa autora, Nansen dijalog centar- Crna Gora, str. 21-30.

¹⁰⁸ Šušnjić, Đuro, 2005., „Umeće vođenja dijaloga“ u Mala čitanka o dijalogu, grupa autora, Nansen dijalog centar- Crna Gora, str.31-39.

- Nijedan pogled na svijet koji dijeli ljude ne bi trebao da bude njihov vodič u mišljenju, vjerovanju i ponašanju: kad god se izabere rasni, klasni, nacionalni, stranački, itd. interes za svoga vođu mogu biti sigurni da čine grešku i grijeh. Ne valja od razlika praviti razloge za nepovjerenje, sumnju, mržnju i svađu. Odanost istini mnogo više znači od odanosti rasi, klasi, naciji, stranci. Ako se svaka stvar vidi i ocjenjuje isključivo kroz grupni interes, onda su sukobi s drugim grupama sasvim izvjesni: ideologija je govor koji jedna grupa drži samoj sebi, dajući za pravo svome interesu.
- Ne bi trebalo da se dira u najosjetljivije pitanje na početku razgovora: bolje početi s onima koja su lakša za dogovor, da bi se steklo uzajamno povjerenje i neka osnova na kojoj se može dalje da gradi.
- Ako kroz razgovor otkrivamo osobine stvarnosti izvan nas i u nama, kojih prije nismo bili svjesni, onda se može reći da razgovor može dovesti do pravih otkrića, ako ne i otkrovenja. Čovjek se susreće s drugim čovjekom da bi u sebi i njemu pobudio snage koje im prije tog susreta nisu bile dostupne i poznate.¹⁰⁹

Da je bilo dovoljno iskrenih, kvalitetnih dijaloga, da su u njima učestvovali oni koji su sposobni da ga vode i da se pridržavaju navedenih načela, danas, vjerovatno ne bismo živjeli u miru punom međusobnih sukoba, netrpeljivosti, nerazumijevanja, isključivosti i mržnje.

Jusić ističe da se u toku dijaloga na organizovanim međureligijskim skupovima najčešće javljao problem kada se pokušalo razgovarati o prošlosti jer je „tada na vidjelo je izlazila činjenica da još uvijek ne postoji jedinstven stav oko toga šta se ovdje dešavalo, kao ni jedinstvena vizija kako krenuti naprijed“.¹¹⁰ Očigledno je da kod nas odanost grupi nadvladava odanost istini ili je posrijedi, kako navodi Krstić, kultura pamćenja koja se očituje u „pamćenju pretrpljenog zla ali ne i zla kojeg smo nanijeli drugima,“ ne shvatajući „da su sve žrtve zla naše žrtve, naš zajednički ljudski poraz.“¹¹¹ Pojedinci koji bi se usudili priznati učinjeno zlo pripadnika svog naroda bivaju osuđeni kao izdajice i otpadnici istog.

Od završetka rata se inzistira na raščišćavanju s prošlosti, tj. prihvatanjem istine, te upućivanjem izvinjenja kako bi se mogla započeti budućnost. Međutim, ni nakon 26 godina

¹⁰⁹ Šušnjić, Đuro, 2005., „Umeće vođenja dijaloga“ u Mala čitanka o dijalogu, grupa autora, Nansen dijalog centar- Crna Gora, str.31-39.

¹¹⁰ Jusić, Muhamed, 2017., „Izazov suočavanja s prošlošću, vjernici i vjerske zajednice“, Balkan perspectives- Časopis o suočavanju s prošlošću, 07 ~ 06/2017. str.20-23.

¹¹¹ Krstić, Alen, 2020., „Svijet na razmeđu“, Časopis za kulturu, književnost i društvene teme AVLIJA, br. 21, str.11-30.

narodi u BiH nisu spremni za ovaj čin. Postoji li barem mogućnost da se razgovor o prošlosti zamijeni razgovorom o sadašnjosti i budućnosti. Religije bi sada trebale preuzeti glavnu ulogu promovišući im zajedničku srž dobra putem organizovanih međureligijskih dijaloga koje bi vodili kako vjerski lideri tako i vjernici laici, što bi opet trebalo biti medijski praćeno kako bi polučilo određene rezultate. Šušnjić zaključuje da“ danas svaku religiju treba vrednovati po tome u kojoj mjeri je spremna na dijalog, razumijevanje i sporazumijevanje sa drugim religijama radi zajedničkog dobra i da prave vjernike ne bi trebalo ocenjivati s obzirom na tokoliko istine i ljepote ima u njihovoj vjeri, nego po tome koliko su razumjeli i voljeli druge radi svoje vjere.“¹¹²

U BiH djeluju različite nevladine organizacije čiji je primarni izgradnja mira uspostavljanjem međureligijskog dijaloga.

1997. godine, zajedničkim zalaganjem reisu-l-uleme Mustafe ef. Cerića, Islamska zajednica u BiH, mitropolita dabrobosanskog Nikolaja, Srpska pravoslavna crkva, Vinka kardinala Puljića, Katolička crkva i g. Jakoba Fincija, Jevrejska zajednica BiH, osnovana je nevladina organizacija Međureligijsko vijeće. Cilj organizacije je bio saradnjom do pomirenja ka izgradnji građanskog društva kroz međureligijski dijalog.¹¹³

Fondacija Konrad Adenauer koja djeluje u Bosni i Hercegovini od 1997. godine ima za cilj savladavanje prošlosti i pomirenje. Fondacija djeluje putem organizovanja organiziranje seminara, okruglih stolova, konferencija, savjetovanja, političkih dijalog-programa, stručnih i političkih razgovora, te posjeta zemljama u regiji. Finansirajući različite projekte koji doprinose izgradnji pomirenja naroda ima veoma važnu ulogu u izgradni mira u našem društvu. Podržavajući dijalog između različitih religija i kultura, Fondacija se vodi principima slobode, pravde i solidarnosti.¹¹⁴

Saradnja između Međureligijskog vijeća i Fondacije Konrad Adenauer rezultirala je realizacijom različitih projekata od kojih je značajno pomenuti organizaovanje susreta mladih teologa sa različitih teoloških fakulteta u Bosni i Hercegovini. Saradnja je okrunjena osnivanjem zajedničkog jednogodišnjeg master studija pod nazivom Međureligijski studiji i izgradnja mira koji je počeo s radom 2017.godine. Master studij je zajednički program kojeg

---

¹¹² Šušnjić, Đuro, 2005., „Susret razlika- dijalog između vernika i vera“ u Dijalogom do mira -Zbornik radova u čast dr. Željku Mardešoću, Split, str.329-340.

¹¹³ <https://mrv.ba/o-nama-2/>, datum pristupa: 12.2.2021.god.

¹¹⁴ <https://www.kas.de/bs/web/bosnien-herzegowina/o-nama> , datum pristupa:10.1.2020.god.

izvode tri teološka fakulteta u Bosni i Hercegovini: Katolički bogoslovni fakultet Univerziteta u Sarajevu; Fakultet islamskih nauka Univerziteta u Sarajevu i Pravoslavni bogoslovski fakultet „Sveti Vasilije Ostroški“ u Foči koji je dio Univerziteta u Istočnom Sarajevu. Sam naziv studija upućuje na njegovu svrhu postojanja a to je međureligijskim suodnosom do izgranje mira.

PRO-Budućnost (Povjerenje, razumijevanje, odgovornost za budućnost) je USAID-ov projekat izgradnje mira i povjerenja među građanima i građankama svih etničkih i vjerskih skupina u Bosni i Hercegovini. Projekat provodi američka humanitarna organizacija Catholic Relief Services CRS, sa partnerima: Caritasom BiH, Institutom za razvoj mladih KULT, Forumom građana Tuzla (FGT), Helsinškim parlamentom građana Banjaluka (hCA) i Međureligijskim vijećem u BiH (MRV BiH). Platforma za mir je dokument projekta PRO-Budućnost. Ovaj dokument, kreiran u formi deklaracije, i odnosi se na poziv uspostavljanja i promovisanja mira putem raznih aktivnosti među kojima je širenje debata o miru u medijima i na društvenim platformama, podizanje svijesti građana i stvaranje kulture dijaloga u kojoj će građani moći saznati za postojanje drugačijih interpretacija društvenih odnosa i odgovornosti, bez uticaja štetnih ideologija podjele. Platformu je 2017. godine usvojilo Vijeće ministara Bosne i Hercegovine, 2018. godine platforma je usvojena od strane Predstavničkog doma BiH i Doma naroda BiH. Projekat PRO-budućnost iza sebe ima veliki broj promirovnih aktivnosti među kojima je organizovanih 16 međureligijskih mirovnih foruma i preko 120 „Naših razgovora“, kako bi se osnažio dijalog i promoviralo pomirenje u lokalnim zajednicama.¹¹⁵

Projekti bazirani na uspostavljanju međuetničkog, međureligijskog dijaloga, upoznavanju drugoga i drugačijega uveliko mogu doprinijeti pomirenju naroda i izgradnji mira. Neophodno je da strane, učesnice u dijalogu, budu edukovane za vođenje dijaloga, s druge strane neophodna je volja, želja da se dođe do zajedničkog cilja – pravog istinskog mira. Međutim, aktivnosti bazirane na promociji mira moraju konstantno biti plasirane u medijima kako bi preovladale i nadjačale one koje doprinose međusobnoj netrpeljivosti, mržnji i otuđenosti.

---

¹¹⁵ <https://probuducnost.ba/o-pro-buducnosti> ,datum pristupa:10.1.2020.god.

5.6. Mediji i religija

Mediji imaju ključnu ulogu u prezentiranju društvene stvarnosti koja je nepobitna kako u ratu tako i u miru. Oni utiču na oblikovanje i formiranje stavova javnosti. Šta i na koji način se nešto plasira u medijima od društvenog je značaja, pogotvo u državama kao što je naša u kojima je medijska pismenost stanovništva izrazito niska.

Podjeljenost bosanskohercegovačkog društva oslikava se i u medijima koji uglavnom djeluju kao etnički mediji.

Vjerske zajednice koje djeluju u BiH imaju svoje medije putem kojih informišu i edukuju javnost o svojoj religiji kao i raznim dešavanjima. To su uglavnom štampani mediji a u novije vrijeme povećan je broj vjerskih internet medija u obliku web stranica i portala. U poglavlju Vjerske zajednice u BiH predstavljeni su rezultati istraživanja učestalosti spominjanja i koncepta pomirenja u službenim glasilima vjerskih zajednica u BiH u periodu od 1996. do 2007. godine, koji su pokazali da zainteresovanost vjerskih zajednica za promovisanje mira opada kako vrijeme odmiče. Na koji način i u kojoj mjeri vjerski mediji u novije vrijeme doprinose izgradnji mira bi trebala biti tema daljnjih istraživanja.

U većini ostalih medija religija je prisutna za vrijeme vjerskih blagdana u obliku prenošenja blagdanskih poruka vjerskih lidera ili radio-televizijskih prijenosa iz džamija, crkava ili sinagoga. Medijsko prezentiranje o religiji i pripadnicima različitih religija, pogotovo političkih i vjerskih lidera, prilično je subjektivno i pristrasno. Mediji traže senzaciju i skandal, stoga će uvijek negativnostima dati prioritet kako bi zaintrigirali i po potrebi izmanipulisali javnost. S druge strane, medijska ovisnost o njihovim finansijerima dovodi ih u nezavidan položaj jer se njihova uređivačka politika mora uklopiti u politiku finansijera.

Posmatrajući uticaj religije na pomirenje naroda posredstvom medija nezaobilazno je napomenuti da internet medij u obliku internet portala mogu uveliko doprinijeti ne/pomirenju. Veliki problem predstavlja mogućnost svakog pojedinca da u svojim komentarima iza skrivenih profila vrijeđa pripadnike drugih nacionalnosti i religija, širi govor mržnje, a za takve postupke ne bude sankcionisan. Država bi trebala ozbiljno pristupiti rješavanju ovog problema, uraditi detaljna istraživanja i sankcionisati svaki vid govora mržnje.

Državni radio-televizijski servis je od neprocjenjivog značaja za svaku državu. On mora biti nezavisan i u službi svih građana, prdržavati se zakonskih propisa i programskih principa. U istraživanju pod nazivom Mediji i shrinking space u BiH, Turčilo zaključuje da se problemi s kojim se suočava Javni servis BiH ogledaju u postojanju „politički pritisaka, miješanju u uređivačku politiku, postavljanje odanih političkih kadrova u upravne odbore, pozivanje na neplaćanje RTV preplate i sl.“¹¹⁶

Sistem javnog emitovanja u Bosni i Hercegovini sačinjavaju:

- Radio-televizija Bosne i Hercegovine kao Javni RTV servis Bosne i Hercegovine (BHRT);
- Radio-televizija Federacije Bosne i Hercegovine kao Javni RTV servis Federacije Bosne i Hercegovine (FTV);
- Radio-televizija Republike Srpske kao Javni RTV servis Republike Srpske;
- Korporacija javnih RTV servisa BiH , koja bi trebala biti zajednička upravljačka struktura za sve nabrojane ali nikada nije profunkcionisala.“¹¹⁷

Obzirom na to da Javni servis BiH podliježe zakonskoj obavezi emitiranja religijskog programa koji će promovisati međureligijsku toleranciju i dijalog u kome će biti zastupljene sve četiri religije, analizirane su tri emisije koje emituju različiti Javni emiteri u BiH u skopu obaveznog religijskog programa.

- Religijski forum, emisija koja se emituje na BHRT svake nedjelje u terminu od 15:00 – 16:00, koncipirana je kao studijska emisija u kojoj gostuju predstavnici četiri religijske zajednice razgovarajući na određenu temu izabranu od strane voditelja Dejana Garića. Tema analizirane emisije, emitovane 7.3. 2021.god., bila je Ksenofobija. Gosti su bili: Elma Softić-Kaunitz, generalni sekretar jevrejske opštine u Sarajevu, Mr. Hikmet Karačić sa instituta za islamsku tradiciju Bošnjaka, dr. Mario Bernardić, profesor dogmatske teologije KBF-u u Sarajevu i prof. dr. Zdravko Peno, Pravoslavni bogoslovski fakultet u Foči. Učesnici u razgovoru su istakli da upoznavanje i znanje o svojoj vjeri kao i poznavanje drugih religija i

---

¹¹⁶ Turčilo, Lejla, Buljubašić, Belma, Mediji i shrinking space u Bosni i Hercegovini: utišani alternativni glasovi, Fondacija Heinrich Böll, Ured za Bosnu i Hercegovinu, Makedoniju i Albaniju, 2017., Sarajevo, str.81.

¹¹⁷ Zakon o Javnom RTV sistemu "Sl. glasnik BiH", br. 78/2005.

upoznavanje sa njihovih pripadnicima vodi ka smanjenju ksenofobije. Naglasili su da mediji imaju veliku ulogu u kreiranju ksenofobije opredjeljujući se za senzalističke vijesti. Također je istaknuto da nedostatak sigurnosti u svoju vjeru doprinosi povećanju ksenofobije, tj. dublja posvećenost vjeri i njenom pravilnom razumijevanju uništava ksenofobiju. U emisiji je prikazan prilog o ksenofobiji koji je definiše kao strah i antipatiju prema drugom i drugačijem, te netrpeljivost prema pripadnicima druge etničke i vjerske pripadnosti što je potkrepljeno snimkom izbjeglica iz Sirije, okarakterisanih žrtvama ksenofobije. U prilogu o ksenofobiji govorili su : prof. Enes Ljevaković, nprof. Darko Tomašević, prof. Nenad Tupeša, Eli Tauber član Jevrejske zajednice u BiH i sociolog Zlatan Delić.

Smatrajući ovu temu od esencijalnog značaja za BiH, nije joj se pristupilo onako kako to zaslužuje. Gosti u studiju koji su trebali da pristupe temi sa aspekta islama i judaizma potkrepljujući tekstovima svetih spisa nisu to učinili, za razliku prof. dr. Zdravke Pena i dr. Maria Bernardića koji su citirali odlomke iz Starog i Novog zavjeta govoreći o načinu na koji čovjek treba da se odnosi prema drugima i drugačijima. Stoga je nužno birati kompetentne goste za emisije ovakvog tipa ako se kroz religijski program uistinu teži doprinijeti izgradnji mira u našem društvu. S druge strane atmosfera u studiju je monotona i nedostaje pravi dijalog opisan u prethodnim dijelovima rada. Ne može se reći da se vodio dijalog jer se radilo o prezentovanju stavova i gledišta. Zamišljeni koncept emisije je dobar i sama emisija mogla bi imati više pozitivnog odjeka ako bi se poradilo na njenoj dinamici i odgovarajćem izboru gostiju, te nastojanju da se u studiju pokrene pravi dijalog.

- Mozaik religija je emisija koja se u sklopu religijskog programa emituje subotom na FTV u terminu od 12:20 – 12:50. Svaka pojedinačna emisija je u potpunosti posvećena jednoj religiji, dok se religije se smjenjuju sedmično. Analizirana emisija, emitovana 13.3.2021.god., posvećena je katoličanstvu i podijeljena je na dva dijela. U prvom dijelu direktor Karitasa Vrhbosanske nadbiskupije Mirko Šimić govori o osnivanju, značaju i djelovanju Karitasa Vrhbosanske nadbiskupije, nakon čega je uslijedila repotaža o njihovom projektu Pučka kuhinja na kotačima koja pomaže ljudima djeleći jedan topli obrok dnevno ljudima u potrebi kao i zakonodavnim problemima s kojim se susreću. Drugi dio emisije donosi repotažu o misionaru fratra Ivici Periću koji živi u Ruandi pomažući lokalnom stanovništvu da se obrazuje organizujući dječije vrtiće i tehničke škole uz pomoć raznih donacija uključujući i donacije ljudi sa naših prostora.

Može se zaključiti da je emisija imala za cilj da promoviše značaj dobročinstva i pomaganja drugima donoseći reportaže konkretnih primjera na terenu. Pohvalan je izbor teme kao i sam način prezentovanja iste, međutim, nedostatak se ogleda u neprisustvu ostalih religija u emisiji. S druge strane ograničeno vrijeme trajanja emisije ne pruža mogućnost zastupljenosti ostalih religija što po sebi ne doprinosi razvijanju osjećaja zajedništva.

- Riječ vjere je naziv emisije koja se u okviru religijskog programa emituje subotom na RTRS od 11:00 - 11:30. Koncept emisije se zasnovan na obradi religijskih tema obuhvatajući sve četiri religije u svakoj emisiji, tako se u jednoj emisiji govori o različitim religijskim temama. Emisija, emitovana 13.3 2021.god., donosi kratke reportaže voditeljice Žane Vukosavljević snimljenih u obliku terenskih intervjua. U prvoj reportaži O. Vasilije, iguman pravoslavnog manastira Zavala govori o grijesima i kako da se čovjek otrgne od grijeha i poroka uz snažnu vjeru, strpljenje, disciplinu posta i kajanje. Druga reportaža posvećena je katoličanstvu u kojoj velečasni Pero Ivan Grgić rektor Katredrale u Banjaluci govori o Isusovim mukama i putu do uskrsnuća savjetujući ljude na krajnju isplativost rada i truda bez obzira na njegovu težinu. Treća reportaža je posvećena islamu. Na samom početku reportaže pročitana je prvi ajet iz Kur'ana Ikre koji poziva ljude da uče, čitaju i podučavaju što implicira na važnost učenja u islamu. Reportaža je snimljena u biblioteci Muftija Mehmer ef. Zahirović u Banjaluci u kojoj je bibliotekarka Maida Biltović govorila o nastanku same biblioteke, njenom značaju za zajednicu te je upoznala javnost sa vrijednostima fonda biblioteke. Četvrti prilog govori o teškom životu Jevreja u Egiptu, nakon čega Eli Tauber, član Jevrejske zajednice, nastavlja priču o putovanju Jevreja do obećane zemlje i dobijanju deset Božijih zapovijedi.

Obradujući teme iz sve četiri religije, emisija nastoji doprinijeti spoznavanju drugih i drugačijih. Nepovezanost tema je očigledan nedostatak ove emisije. Obradene teme bi trebale barem imati dodirnu tačku, što ovdje nije slučaj. Snimanje na terenu doprinosi njenoj autentičnosti ali kao i u prethodno analiziranim emisijama nedostaje dinamike koja bi doprinijela većoj zainteresovanosti javnosti za religijski program.

Nema sumnje da sve navedene emisije doprinose toleranciji i razumijevanju drugoga. Međutim, stiče se dojam da se religijski program emituje i uređuje površno s ciljem da se ispoštuje zakonska obaveza na što nas upućuju termini u kojima se program emituje kao i nepostojanje entuzijazma, želje i volje da se emisijama pristupi mnogo ozbiljnije, te da im se da na značaju. Emisija Religijski forum ima najbolje osmišljen koncept za razvijanje

međureligijskog razumijevanja i dijaloga ali zbog pomenutih manjkavosti ne može se reći da u potpunosti služi svojoj svrsi.

Na osnovu rezultata empirijskih istraživanja provedenih u BiH, ranije pomenutih, primjetno je da građani BiH nemaju dovoljno znanja o religijama njihovih sugrađana ali isto tako nivo znanja o vlastitoj religiji je također nizak. Ovo bi trebao biti podstrek medijima za njihovo djelovanje u tom pravcu kako bi javnost upoznali o religijama i sadržaju svetih spisa. Vjerski lideri, eminentni teološki stručnjaci, vjernici laici i novinari koji su dobri poznavaooci religija bi trebali zajednički djelovati u medijskom prostoru vodeći računa o osjetljivosti ljudi kada je religija u pitanju, poštujući razlike i ističući jednakosti i tako graditi mostove nade u bolje nam sutra.

Religija ima potencijal da kroz medije utiče na pomirenje naroda u BiH, ali joj se pristupa površno i gotovo šablonski ne prodirući u njenu srž i smisao, stoga se može reći da religija kroz medije ne doprinosi izgradnji mira u BiH u onoj mjeri koliko bi mogla i trebala.

5.7. Religija i obrazovanje

Obrazovni sistem, kao glavni stub svakog društva, u BiH je podijeljen i neusklađen. Okvirni zakon o obrazovanju regulisan je na državnom nivou. Ministarstva obrazovanja djeluju na entitetskom i kantonalnom nivou i imaju svoje entitetske i kantonalne zakone o obrazovanju, što dozvoljava postojanje različiti obrazovnih politika.

Okvirnim zakonom o osnovnom i srednjem obrazovanju BiH propisano je „da će škola unapređivati i štititi vjerske slobode, toleranciju i kulturu dijaloga. Imajući na umu različitost ubjeđenja/vjervovanja u BiH, učenici će pohađati sate vjeronauka samo ako su dati sukladno njihovom ubjeđenju ili ubjeđenjima njihovih roditelja. Škola ne može poduzimati bilo kakve mjere i aktivnosti kojima bi se ograničavala sloboda izražavanja vlastitih i upoznavanja drugih i drugačijih vjerskih uvjerenja. Učenici koji ne žele pohađati vjeronauk neće ni na koji način biti dovedeni u nepovoljnu poziciju u odnosu na druge učenike.“¹¹⁸

Religija je ušla u škole 1994. godine kada je vjeronauka uvedena kao izborni školski predmet za čije pohađanje je bila neophodna roditeljska saglasnost. Vjerske zajednice su bile zadužene

---

¹¹⁸ Okvirni zakon o osnovnom i općem srednjem obrazovanju, član 9, Službeni list BiH, br. 18/03

za izradu Nastavnih planova i programa, udžbenika i za izbor nastavnog kadra. Za izradu Nastavnih planova i programa i udžbenika vjerske zajednice su zadužene i danas ali uz obaveznu saglasnost Ministarstva obrazovanja u čijoj je nadležnosti izbor nastavnog kadra.

BiH obrazovni sistem trenutno nudi konfesionalno i djelomično nekonfesionalno izučavanje religije. Konfesionalno izučavanje religije se ogleda u izučavanju samo jedne religije što je kod nas omogućeno kroz postojanje Islamskog, Pravoslavnog i Katoličkog vjeronauka kao izborno-obaveznog predmeta. Pod nekonfesionalnim izučavanjem religije se podrazumijeva učenje i upoznavanje o različitim religijama što obrazovni sistem BiH nudi kroz izučavanje predmeta Kultura religija kao alternativnog predmeta za učenike koji ne pohađaju časove konfesionalne vjeronauke. Mogućnost izučavanja alternativnog predmeta nemaju svi učenici koji to žele jer se ovakav vid nastave ne odvija na državnom nivou. Problem se javlja u mjestima i školama gdje postoji manji broj pripadnika određene vjerosipovjesti za koje ne postoji mogućnost pohađanja časova vlastite vjeronauke, niti postoji mogućnost izučavanja predmeta Kultura religija. U Republici Srpskoj učenici srednjih škola imaju mogućnost izučavanja predmeta Kultura i religija kao izbornog predmeta.

Okvirni zakon o osnovnom i srednjem obrazovanju naglašava da „opći ciljevi obrazovanja proizlaze iz općeprihvaćenih, univerzalnih vrijednosti demokratskog društva, te vlastitih vrijednosnih sistema zasnovanih na specifičnostima nacionalne, historijske, kulturne i vjerske tradicije naroda i nacionalnih manjina koje žive u Bosni i Hercegovini.“ Jedan od ciljeva je „razvijanje svijesti o pripadnosti državi Bosni i Hercegovini, vlastitom kulturnom identitetu, jeziku i tradiciji, na način primjeren civilizacijskim tekovinama, upoznavajući i uvažavajući druge i drugačije, poštujući različitosti injeujući međusobno razumijevanje, toleranciju i solidarnost među svim ljudima, narodima i zajednicama u Bosni i Hercegovini i svijetu.“¹¹⁹

Pored zakonske obaveze, vjerske zajednice imaju moralnu obavezu da religijsko obrazovanje bude u skladu sa zakonski određenim ciljevima, te da podučavanje o religiji bude bazirano na svetim spisima kako ne bi pali u zamku podučavanja neistini. Na osnovu istraživanja analize sadržaja udžbenika nacionalnih predmeta, kome je dodana i vjeronauka, provedene od strane Fonda otvoreno društvo BiH 2007. i 2017. godine, uočeni su mnogi „problematični“ sadržaji koji nisu u skladu sa ciljevima uspostavljenim Zakonom o osnovnom i srednjem obrazovanju BiH.

---

¹¹⁹ Isto.

U istraživanju 2007. godine ukupno je analizirano 15 udžbenika, od čega su 4 udžbenika za islamsku, 6 za katoličku i 5 za pravoslavnu vjeronauku. Rezultati istraživanja pokazuju da „da sadržaji ovih udžbenika do određene mjere prezentiraju pozitivne vrijednosti na kojima se bazira otvoreno društvo i u skladu su sa principima i vrijednostima koje nalaže Okvirni zakon o osnovnom i srednjem obrazovanju“ ali da postoji „značajan broj primjera koji ne potiču razvoj zrele intrinzične religioznosti i koji nisu u skladu sa Okvirnim zakonom i reformskim obećanjima“ kao što su : subjektivno isticanje dominantnog položaja, nepoticanje osjećaja pripadnosti (udžbenik za katolički vjeronauk je preuzet iz Republike Hrvatske te se u njemu Republika Hrvatska prezentira kao domovina a ne BiH), tretiranje različitosti kao problem, naglasak na ugroženosti i diskriminacija, antisemitizam, stvaranje stereotipa i autostereotipa. „U udžbenicima za sve tri vjeronauke pripadnici religije koja se izučava bivaju „podučavani”o tome kako ne treba zaboravljati prošlost, kako su njihovi preci stradali od pripadnika drugih religija kako ta opasnost uvijek prijete onima koji zaborave što se ranije dešavalo. Pri tome se učenicima ne pružaju informacije o stradanjima pripadnika drugih religija, tako da se stiče utisak da su samo pripadnici „njihove“ vjerske skupine bili izloženi stradanju.“¹²⁰.

Analizom spornih sadržaja prikazanih u istraživanju može se utvrditi da ni jedan od pomenutih sadržaja ne citira odlomke svetih spisa već su to sadržaji koji se isključivo odnose na tekst autora udžbenika. Međutim, zabrinjavajuća je činjenica da su pojedini udžbenici, obuhvaćeni istraživanjem i analizom iz 2007.godine, uprkos postojanju velikog broja navedenih nedostataka, našteni na spisku odobrenih udžbenika od strane Ministarstva obrazovanja Republike Srpske u 2014/2015. godini, te su ponovo bili predmet istraživanja analize sadržaja udžbenika objavljenog 2017. godine. To se odnosi na udžbenike pravoslavnog vjeronauka za šesti i deveti razred osnovne škole.

Iako je došlo do izmjene udžbenika za vjeronauku, osim pomenutih, rezultati istraživanja analize sadržaja udžbenika vjeronauke odbrenih od strane nadležnih ministarstava za izvođenje nastave u 2014/2015.godini se ne razlikuju mnogo od rezultata iz 2007. godine. Rezultati analize pokazuju da “udžbenici vjeronauka/e sadrže brojne primjere sadržaja koji govore o vrijednostima. Međutim, ti sadržaji se najčešće stavljaju u kontekst religije koja se izučava i vezuju se uz dogmatsko učenje i uvjerenja određene religijske zajednice. Tako se

---

¹²⁰ Trbić, Dženana, i dr., *Obrazovanje u Bosni i Hercegovini: Čemu učimo djecu? Analiza sadržaja udžbenika nacionalne grupe predmeta*, Mas Media Sarajevo Fond otvoreno društvo Bosna i Hercegovina, 2007., Sarajevo, str.175-177.

vrijednosti ne predstavljaju kao univerzalne već kao religijske, gube svoju univerzalnost i postaju partikularne vrijednosti.“¹²¹ U udžbenicima su uočeni sadržaji koji: različitost predstavljaju kao problem, se odnose na sakralizaciju nacije/ nacionaliziranje religije, potiču nepripadnost BiH, naglašavanju stradanja vlastite nacije u ratovima i sukobima, pri čemu se stradanja drugih samo usputno spominju ili ignorišu, podržavaju stereotipe i autostereotipe.

Analizirajući pomenute sadržaje udžbenika, prikazane u ovom istraživanju, imamo isti rezultat kao i prilikom analize naznačenih neadekvatnih sadržaja iz istraživanja provedenog 2007. godine, a to je da se nijedan navedeni udžbenički sadržaj ne odnosi na citiranje dijelova svetih spisa i isključivo predstavlja riječ autora.

Analizirani udžbenici se ne nalaze na spisku odobrenih udžbenika za školsku 2020/2021. godinu. Svi udžbenici za vjeronauku, osim udžbenika za katolički vjeronauk za 6. i 7. i udžbenika za islamsku vjeronauku za 7. razred, su izmijenjeni.

Ove poražavajuće činjenice impliciraju da izučavanje religija u školama nije moglo imati pozitivan uticaj u izgradnji mira u BiH, unatoč mirovnom potencijalu kojeg religije imaju. Ovakav propust se nije smio desiti, pogotovo nakon upozorenja odaslanog rezultatima istraživanja iz 2007. godine. Potrebno je dodati da u navedenim istraživanjima probematični sadržaji su uočeni i u ostalim analiziranim udžbenicima iz grupe nacionalnih predmeta. Dodamo li ovome daleko ispodprosječne rezultate koje su naši učenici postigli na testiranju prilikom učestvovanja BiH u Programu za međunarodnu procjenu učenika (PISA) unutar Organizacije za ekonomsku suradnju i razvoj (OECD) koje, između ostalog, mjeri sposobnost učenika da misle, razmišljaju, promišljaju, analiziraju, vrednuju, naučeno primjenjuju i tumače, nije teško pretpostaviti s kakvim problemom se susrećemo. Proizvodimo generacije koje sve što im se prezentira (mediji, vjerske zajednice, obrazovni sistem...) prihvataju, bez da su to sposobni kritički preispitati.

Najhitnije što je obrazovanju potrebno je stručna analiza sadržaja svih udžbenika koji se trenutno koriste u osnovnim i srednjim školama, ukazati na njihove nedostatke i ukloniti ih, neophodno je uvesti izučavanje predmeta Kultura religija u sklopu obavezanih školskih predmeta. S druge strane potrebno je iznaći način da se učenici osposobe za kritičko razmišljanje a ne samo za puko usvajanje gradiva.

---

¹²¹ Soldo, Andrea, i dr., OBRAZOVANJE U BiH: ČEMU (NE) UČIMO DJECU? Analiza sadržaja udžbenika nacionalne grupe predmeta u osnovnim školama, Mas Media Sarajevo Fond otvoreno društvo BiH, 2017., Sarajevo, str. 217-257.

Čovjeku kao najsavršenijem ljudskom biću podarena je moć shvatanja i razmišljanja te donošenja vlastitih stavova i zaključaka bez da prihvata tuđe kao svoje.

ZAKLJUČAK

U uvodnom dijelu rada postavili smo nekoliko pitanja na koje smo pokušali dati odgovore. Cilj istraživanja je bio provjeriti da li religija može doprinijeti pomirenju naroda u BiH, odnosno koliko, i da li njeno dosadašnje i trenutno djelovanje doprinijelo i doprinosi izgradnji stvarnog mira u našoj državi? Da bi dobili odgovore na postavljena pitanja i ostvarili cilj rada, neophodno je bilo istražiti kakvoću religijskog djelovanja u bosanskohercegovačkom društvu ali i proučiti svete knjige zastupljenih religija u BiH, razumijeti pojmove kao što su: religija, oprost, pomirenje, mir i dijalog.

Može se zaključiti da je zajednička poruka svih religija „ne činite drugome ono što ne želite da drugi čine vama“. Suština svih religija ista, pripadnost drugoj religiji ne bi trebala unositi razdor među ljude, naprotiv, religija bi trebala biti uzrokom zbližavanja ljudi. Nezanje ili nepoštovanje rečenog u svetim knjigama je razlog međuljudskog razdora i mržnje. Od vjernika se traži ljubav, pravednost, dobročinstvo i milosrđe prema drugome, da učinjenu mu nepravdu oprost kako bi i njemu bilo oprošteno. Odustati od osvete, od mržnje prema onom ko je učinio vanljudsko zlo teško da može bilo ko, osim istinskog vjernika.

Kakvoću religioznosti naših građana smo utvrdili na osnovu analize i komparacije provedenih empirijskih istraživanja u BiH. Polazeći od činjenice da život vjernika mora biti usklađen s Božijom uputom, a uputstvo se nalazi u svetim knjigama, očigledno je našem visokoreligioznom društvu postoji veoma mali procenat vjernika. Uglavnom se radi o konformističkim ili deklarativnim vjericima koji sa istinskom vjericima nemaju mnogo zajedničkog. Jesmo visokoreligiozno društvo, međutim, religioznost naših građana nije unutrašnja, duhovna, više je to izvanjska, površna, politična religioznost. Religija, shvaćena i doživljena na ovakav način, ne može doprinijeti izgradnji mira u BiH.

Uzimajući u obzir mirotvorni potencijal svih religija, povjerenje građana koje vjerske zajednice uživaju, vjerske zajednice i vjerski lideri moraju imati vodeću ulogu na putu izgradnje pozitivnog mira. Vjerske zajednice moraju biti voditeljice pomirenja. Međutim, većina autora kritikuje rad vjerskih zajednica u smislu da ne rade na promociji pomirenja i mira, naprotiv, često ih se osuđuje da su kočničari pomirenja naroda.

Vjerske zajednice i Ministarstvo obrazovanja u BiH su napravili veliki propust po pitanju izbora udžbenika za izvođenje nastave vjeronauke. Rijeke generacija su podučavane koristeći udžbenike čiji sadržaji su odmgli izgradnji mira.

Mediji u sistemu javnog emitovanja u Bosni i Hercegovini religiji pristupaju površno i gotovo šablonski ne prodirući u njenu srž i smisao. Masovni mediji nisu zainteresovani za promociju međureligijskog dijaloga, pomirenja i mira.

Građani našeg „viso koreligioznog“ društva su i naši politički lideri, no i njihova religioznost je većinski izvanjska i često zloupotrebljavana u političke i dr. svrhe.

Postavljenu hipotezu da religija može dati svoj doprinos u izgradnji mira u BiH, ako bi se o njoj učilo sa njenih izvora tj. svetih knjiga, ako bi oni čija je zadaća podučavaje religiji i mediji radili na isticanju mirovnog potencijala religija, tj. ako bi smo bili društvo istinskih vjernika, smo potvrdili.

Generalna hipoteza rada je glasila: religijski mirovni potencijal nije iskorišten i da religija kao takva nedovoljno utiče na izgradnju mira u BiH. Generalna, kao i pomoćne, hipoteza rada je nažalost u potpunosti potvrđena ovim radom.

LITERATURA

-Abazović, Dino, Za naciju i Boga: Sociološko određenje religijskog nacionalizma, Sarajevo: Magistrat i CIPS.,2006., Sarajevo

-Abazović, Dino,2009.,„Religija-država-društvo“,u Monoteističko troglasje- uvod u judaizam, kršćanstvo i islam,ur. Spahić, Š.,Zilka, Abazović, D.,Rabic, Sarajevo, str.127-138.

-Abazović, Dino, 2017., Religija : „Potcijnjeno mjesto političke socijalizacije ili o stanju i perspektivama socijalne pravde u Bi H u Zbornik radova treće Akademije političke odgovornosti, Razvoj demokratske političke kulture: Regionalni društveno- politički izazov, Akademija političke odgovornosti Visoko, franjevački samostan sv. Bonaventure Fondacija Boris Divković, str. 45- 49.

-Abazović, Dino, 2020., „Bosna i Hercegovina – „verovanje i pripadanje“ kao dominantan model religioznosti“ u tranzicijskom kontekstu u VRIJEDNOSTI u BiH : prikaz rezultata Europske studije vrijednosti 2019 / ur.Jadranka Kolenović-Đapo, Jelena Brkić-Šmigoc, Sarajevo : Friedrich-Ebert-Stiftung, str. 161-178.

-Bloomfield, David, On Good Terms: Clarifying Reconciliation, Berghof Report No. 14., Berghof Research Center for Constructive Conflict Management ,2006.

-Božović, Ratko, 2005.,„Povratak dijalogu“, u Mala čitanka o dijalogu, grupa autora, Nansen dijalog centar- Crna Gora, str. 21-30.

-Cvitković ,Ivan, Religije u BiH, IGTRIO Univerzal Tuzla, 1981.,Tuzla

-Cvitković, Ivan, Sociološki pogledi na religiju i naciju, DES, 2005., Srajevo

-Cvitković, Ivan, 2011., „Religija i identitet“, Diskursi: društvo, religija, kultura, No.1, 11-26.

-Cvitković, Ivan, 2013., „Kako doći do pomirenja?Postoji li un iverzalni model?“, u Uloga religije u pomirenju i tranzicionoj pravdi, ur.Knežević, Nikola,Centar za istraživanje religije, politike i društva, str.11-21.

-Cvitković, Ivan, 2015.,„Poteškoće (nekadašnje i sadašnje u sociološkom istraživanju religioznosti stanovništva u BiH“, u Društveni temelji duhovnog mira Istraživanje uloge religije u procesu izgradnje povjerenja i pomirenja, Zbornik radova s konferencije održane

16.-18. siječnja/januara 2015. godine u Bijakovićima-Međugorju na Fakultetu društvenih znanosti dr. Milenka Brkića, Sveučilište Hercegovina, ur. Kuburić, Z., Brkić.M.,A., Centar za empirijska istraživanja religije u Bosni i Hercegovini, Sarajevo – Sveučilište Hercegovina, Mostar, str. 63-76.

-Cvitković, Ivan, Religija u raljama politike, Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, 2019., Sarajevo

-Cvrk, Mirsad, 2010., "Uloga vjere i nacije u formiranju moderne bosanske države", Znakovi vremena, Sarajevo Vol.13, No. 47, str.130-139.

-Čekrlija, Đorđe, Čekrlija, Saša, 2015., "Religioznost kao distinktivna karakteristika pojedinca ili društvena orijentacija", u Duhovni temelji društvenog mira – Istraživanja uloge religije u procesu izgradnje povjerenja i pomirenja, ur. Zorica Kuburić Marko-Antonio Brkić, Centar za empirijska istraživanja religije u Bosni i Hercegovini – CEIR, Sarajevo – Mostar, str.185-187.

-Ćurak, Nerzuk, 2015., „ Kriza ljevice u dejtonskoj močvar“ i u Razgovor o ljevici - Identitet, kriza i izazovi u Bosni i Hercegovini danas, Friedrich-Ebert-Stiftung (FES) Sarajevo, str. 9-22.,

-Derrida, Jacques, Perdonare, Cortina Raffaello, 2004., Milano

-Dirkem, Emil, Elementarni oblici religijskog života, Prosveta, 1982., Beograd

-Freud, Sigmund, Budućnost jedne iluzije i drugi spisi, Naprijed, 1986., Zagreb

-Galtung, Johan Peace by peaceful means: Peace and conflict, development and civilization, International Peace Research Institute, 1996., Oslo

-Gandhi, Mahatma, Put nenasilja, 2014., Bukfal E. O. N.

-George Wilhelm Friedrich Hegel, Predavanja o filozofiji religije, Naklada breza, 2009., Zagreb

-Ibrahimagić, Omer, 2015., "Državnopravni kontinuitet Bosne i Hercegovine i pitanje nacije" u Zbornik radova Pravnog fakulteta u Tuzli, No 2/1, str. 148-158.

-James, William, 2012., Bradley, Matthew (ed.). The Varieties of Religious Experience, Oxford University Press, Oxford

- Jukić, Jakov, 1978., „Teološki pristup religiji“, Crkva u svijetu : Crkva u svijetu, Vol. 13 No. 2, 1978. str. 102- 115.
- Jukić, Jakov, 1996., „Političke religije i pamćenje zla“, Društvena istraživanja : časopis za opća društvena pitanja, Vol. 5 No. 3-4., str.23-24.
- Jukić, Jakov, Religijske integracije i uloga pomirenja, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Zagreb, 1999., Zagreb
- Jusić, Muhamed, 2017., „Izazov suočavanja s prošlošću, vjernici i vjerske zajednice“, Balkan perspectives-Časopis o suočavanju s prošlošću, 07 ~ 06/2017., str.20-23
- Knoblauch, Hubert, Sociologija religije, Dementra, 2004., Zagreb
- Kolenović, Jadranka, i dr., Vrijednosti u BiH Prikaz rezultata Europske studije vrijednosti 2019, Friedrich-Ebert-Stiftung, Filozofski fakultet u Sarajevu, 2020., Sarajevo
- Korkut, Besim, Kur'an s prevodom
- Krstić, Alen, 2017., „Nova politička kultura: izazov za religijske zajednice u BiH“, u Zbornik radova treće Akademije političke odgovornosti, Razvoj demokratske političke kulture: Regionalni društveno- politički izazov, Akademija političke odgovornosti Visoko, franjevački samostan sv. Bonaventure Fondacija Boris Divković, str. 23-25.
- Krstić, Alen, 2020., „Svijet na razmeđu“, Časopis za kulturu, književnost i društvene teme AVLJA, br. 21, str.11-30.
- Lasić, Ivan, 2013., „ Pomirenje i Vjerske Zajednice U Bosni I Hercegovini: Koncepti Pomirenja U Službenim Glasilima Katoličke Crkve, Pravoslavne Crkve i Islamske Zajednice U Bosni I Hercegovini“, u Uloga religije u pomirenju i tranzicionoj pravdi, ur.Knežević, Nikola, Novi Sad: Centar za istraživanje religije, politike i društva, str.117-129.
- Lederach, John, Paul, Building Peace: Sustainable Reconciliation in Divided Societies, U.S. Institute of Peace, 1997.
- Mardešić, Željko, 2004., „Religijsko pamćenje u tradiciji i postmodernitetu“, u Kršćanstvo i pamćenje, Ur.Vuleta, Bože i dr., Franjevački institut za kulturu mira : Hrvatski Caritas, Split-Zagreb, 195-224.

-Markešić, Ivan, 2010., „Od religijskog do nacionalnog identiteta i natrag (na primjeru Bosne i Hercegovine)“, Društvena istraživanja : časopis za opća društvena pitanja, Vol. 19 No. 3 (107), str. 525-546.

-Markešić, Ivan, 2015., „Kočničari pomirenja u bosni i hercegovini: obični građani vjernici ili predstavnici njihovih vjerskih zajednica“, u Društveni temelji duhovnog mira Istraživanje uloge religije u procesu izgradnje povjerenja i pomirenja, Zbornik radova s konferencije održane 16.-18. siječnja/januara 2015. godine u Bijakovcima-Međugorju na Fakultetu društvenih znanosti dr. Milenka Brkića, Sveučilište Hercegovina, ur. Kuburić, Z., Brkić. M., A., Centar za empirijska istraživanja religije u Bosni i Hercegovini, Sarajevo – Sveučilište Hercegovina, Mostar, str. 99-114.

-Martinjak, George, Đuro, Stari i Novi zavjet Biblija, prijevod Biblije je u skladu s Engleskom Biblijom King James, 2012.

-Nimac, Dragan, Nimac, Ć., Jasna, 2014., „Religija kao socijalni kapital u kontekstu sigurnosne politike suvremenoga europskog društva“, Bogoslovska smotra, Vol. 84, No. 1., str. 111-136.

-Oslić, Josip, 1996., „Psihologija religije u djelu Vilima Keilbacha Bogoslovska smotra“, Vol. 66, No. 1, str. 13-36.

-Petrović, Nebojša, 2010., „Sociopsihološki aspekti pomirenja u Bosni i Hercegovini“ u Spremnost na pomirenje u Bosni i Hercegovini, ur. Srđan Puhalo, Nebojša Petrović, Neda Perišić, Friedrich Ebert Stiftung, Sarajevo

-Petrović, Nebojša, Psihološke osnove pomirenja između Srba, Hrvata i Bošnjaka, 2004., Beograd

-Positive Peace Report 2019 Analysing the Factors that Sustain Peace, Institute for Economics & Peace Sydney, 2019., Sydney

-Puhalo, Srđan, Kako opažamo druge etničke grupe i njihove članove (Socijalna percepcija i etnička pripadnost kod srednjoškolaca u Bosni i Hercegovini), Friedrich-Ebert-Stiftung, 2013., Sarajevo

-Radonjić, Radovan, 2005., „Dijalog“, u Mala čitanka o dijalogu, grupa autora, Nansen dijalog centar- Crna Gora, str. 40-46.

- Randall, Puljek, Shank,2020., „Politika i civilno društvo“, u Vrijednosti u BiH : prikaz rezultata Europske studije vrijednosti 2019., ur.Jadranka Kolenović, Đ., Jadranka, Brkić, Š., Jelena, Sarajevo : Friedrich-Ebert-Stiftung, 2020.,str.218-247.,
- Rebić, Adalbert, Opći religijski leksikon, 2002., Zagreb
- Soldo, Andrea, i dr., OBRAZOVANJE U BiH: ČEMU (NE) UČIMO DJECU?Analiza sadržaja udžbenika nacionalne grupe predmeta u osnovnim školama, Mas Media Sarajevo Fond otvoreno društvo BiH, 2017.,Sarajevo, str. 217-257.
- Šušnjić, Đuro, 2005. b, „Susret razlika- dijalog između vernika i vera“ u Dijalogom do mira - Zbornik radova u čast dr. Željku Mardešoću, Split, str.329-340.
- Šušnjić, Đuro, 2005., „Susret razlika- dijalog između vernika i vera“ u Dijalogom do mira - Zbornik radova u čast dr. Željku Mardešoću, Split, str.329-340.
- Šušnjić, Đuro, 2005., „Umeće vođenja dijaloga“ u Mala čitanka o dijalogu, grupa autora, Nansen dijalog centar- Crna Gora, str.31-39.
- Šušnjić, Đuro, Religija I: pojam, struktura, funkcije, Čigoja štampa, 1998., Beograd
- Termiz, Dževad, Metodologija društvenih nauka, NIK „Grafit“, 2009., Lukavac
- Trbić, Dženana, i dr., Obrazovanje u Bosni i Hercegovini: Čemu učimo djecu?Analiza sadržaja udžbenika nacionalne grupe predmeta, Mas Media Sarajevo Fond otvoreno društvo Bosna i Hercegovina, 2007., Sarajevo, str.175-177.
- Turčilo, Lejla, Buljubašić, Belma, Mediji i shrinking space u Bosni i Hercegovini: utišani alternativni glasovi,Fondacija Heinrich Böll, Ured za Bosnu i Hercegovinu, Makedoniju i Albaniju, 2017., Sarajevo
- Vrcan, Srđan, 1999., „Novi izazovi za suvremenu sociologiju religije - Politizacija religije i religizacija politike u postkomunizmu“, Revija za sociologiju, Vol. 30, No. 1-2, str. 45-64.
- Vuković, Đorđe, Društvo u sumraku- Ogledi iz političke kulture, Friedrich- Ebert- Stiftung, 2019., Sarajevo
- Wilkes, George, R., i dr., Faktori pomirenja:religija, lokalni odnosi, ljudi i povjerenje, Rezultati istraživanja provedenog u 13 gradova širom Bosne i Hercegovine u svibnju 2013.,

CEIR – Centar za empirijska istraživanja religije u Bosni i Hercegovini, Sarajevo i Sveučilište u Edinburgu, Projekt RELWAR, Edinburg, 2013., Sarajevo

-Zrnišćak, Siniša, 2008., „Što je religija i čemu religija: sociološki pristup“, Bogoslovska smotra, Vol. 78 No. 1, str. 25-37.

-Žiga, Jusuf, 2007., „Odnos prema religiji u savremenom bosansko-hercegovačkom društvu“, Znakovi vremena, Sarajevo, Vol.10, No. 35736, str. 50-64.,

- Zakon o Javnom RTV sistemu"Sl. glasnik BiH", br. 78/2005.

- Okvirni zakon o osnovnom i općem srednjem obrazovanju, član 3, Službeni list BiH, br. 18/03

- Okvirni zakon o osnovnom i općem srednjem obrazovanju, član 9, Službeni list BiH, br. 18/03

- Towards a Global Ethic: An Initial Declaration is a 1993 document by members of the Parliament of the World's Religions, 1993., dostupno na: <https://parliamentofreligions.org/new-publications/towards-global-ethic-initial-declaration-fifth-directive> , datum pristupa:23.2.2021.god.

- Dokument o ljudskom bratstvu za svjetski mir i zajednički život, (2019.), dostupno na: <https://www.nedjelja.ba/hr/vijesti/svijet/dokument-o-ljudskom-bratstvu-za-svjetski-mir-i-zajednicki-zivot/8892> , datum pristupa:23.2.2021.god.

https://www.religija.me/?page_id=7563 , datum pristupa :15.6.2020.god.

<https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=42981>,datum pristupa: 11.02.2021. god.

<http://www.statistika.ba/>, datum pristupa: 3.8.2020.god.

<https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=42981,datum>,datum pristupa: 26.8.2020.god.

<http://www.prometej.ba/clanak/drustvo-i-znanost/religija-i-proces-pomirenja-u-bih-1900> , datum pristupa: 15.3.2021.god.

<https://www.bljesak.info/kultura/vjera/cetiri-vjerska-poglavara-se-pomolila-za-sve-zrtve-rata-u-bih/300639>,datum pristupa: 14.3.2021.god.

<https://mrv.ba/o-nama-2/> , datum pristupa. 12.2.2021.god.

<https://www.kas.de/bs/web/bosnien-herzegowina/o-nama>, datum pristupa:10.1.2020.god.

<https://probuducnost.ba/o-pro-buducnost> , datum pristupa:10.1.2020.god

POPIS SLIKA

Slikabr.1:Vrste i raprostanjenost religija u svijetu,

izvor:https://www.religija.me/?page_id=7563, datum pristupa: 15.6.2020.god.

Slika br.2: Jeste li ponosni što ste državljanin Bosne i Hercegovine?, Vrijednosti u BiH : prikaz rezultata Europske studije vrijednosti 2019., izvor: Kolenović, Jadranka, i dr., Vrijednosti u BiH Prikaz rezultata Europske studije vrijednosti 2019, Friedrich-Ebert-Stiftung,Filozofski fakultet u Sarajevu, Sarajevo, 2020. str. 103.

Slika br.3: Smatrate li se religioznom osobom?, Vrijednosti u BiH : prikaz rezultata Europske studije vrijednosti 2019., izvor: Abazović, Dino, 2020., „ Bosna i Hercegovina – „verovanje i pripadanje“ kao dominantan model religioznosti u tranzicijskom kontekstu“, u Vrijednosti u BiH: prikaz rezultata Europske studije vrijednosti 2019.,ur.Kolenović, Jadranka, i dr.,Sarajevo : Friedrich-Ebert-Stiftung, 2020., str.161-178.

Slika br.4:Vjerujete li u...?, Vrijednosti u BiH : prikaz rezultata Europske studije vrijednosti 2019., izvor: Abazović, Dino, 2020., „ Bosna i Hercegovina – „verovanje i pripadanje“ kao dominantan model religioznosti u tranzicijskom kontekstu“, u Vrijednosti u BiH : prikaz rezultata Europske studije vrijednosti 2019 / ur. Kolenović, Jadranka, i dr Sarajevo : Friedrich-Ebert-Stiftung, 2020., str.161-178.

Slika br.5: Koliko se često molite izvan vjerskog obreda?,Vrijednosti u BiH : prikaz rezultata Europske studije vrijednosti 2019., izvor: Abazović, Dino, 2020., „ Bosna i Hercegovina – „verovanje i pripadanje“ kao dominantan model religioznosti u tranzicijskom kontekstu“, u Vrijednosti u BiH: prikaz rezultata Europske studije vrijednosti 2019 / ur. Kolenović, Jadranka, i dr Sarajevo: Friedrich-Ebert-Stiftung, 2020., str.161-178.

Slika br.6: Povjerenje građana BiH u institucije,Vrijednosti u BiH : prikaz rezultata Europske studije vrijednosti 2019., izvor: Randall, Puljek, Shank,2020., „Politika i civilno društvo“, u Vrijednosti u BiH: prikaz rezultata Europske studije vrijednosti 2019., ur. Kolenović, Jadranka, i dr. Sarajevo: Friedrich-Ebert-Stiftung, 2020.,str.218-247., str.226

Slika br.7: Četiri vjerska poglavara se pomolila za sve žrtve rata u BiH, izvor: <https://www.bljesak.info/kultura/vjera/cetiri-vjerska-poglavara-se-pomolila-za-sve-zrtve-rata-u-bih/300639> , datum pristupa: 14.3.2021.god

BIOGRAFIJA

Dino Alić rođen 25.7.1995.godine u Zenici. Osnovnu (Druga osnovna škola) i srednju (Gimnazija prof. Rizah Odžević) školu završio u Zavidovićima. Dodiplomski studij završio 2017. godine na Edukacijskom fakultetu u Travniku, odbranio je diplomski rad na temu Liderstvo u sportu i stekao zvanje Bakalaureat/Bachelor specijanih namjena. Master studij na Fakultetu političkih nauka u Sarajevu, Odsjek sigurnosne i mirovne studije (SIMS) upisao 2018.godine. Aktivno se bavio košarkom, predstavljao Bosnu i Hercegovinu na Evropskom prvenstvu .Fizička povreda je spriječila njegovo dalje napredovanje u sportskoj karijeri ali je nastavio da promovise sport i zdrav načina života.